

ערב שבת

מצוות הכנה לשבת קודש

מצוות הכנה לשבת -

להכין ולטרוח או שיהא מוכן

חובת ההכנה לכבוד שבת כה חשובה, שהגמ' במסכת פסחים ב"דף יג. אמרה: 'כבר מובטח להן לישראל, שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח'. ובאר רש"י ב"ד"ה 'מפני הטורח': 'שיש להן לעסוק בסעודות שבת, ויטרדו בו'. ומהאי טעמא, אמרה הגמ' בתענית ב"דף ח: שגשם היורד בערב שבת הינו סימן קללה, ובאר רש"י שם: 'שבני אדם צריכים לחזר בשוק לקנות סעודת שבת'.

ויש לחקור ביסוד חיוב ההכנה לשבת, האם חובת ההכנה הינה כורח טכני, ונועדה כדי שלא יגיעו חלילה לחילול או מחסור ופגיעה בכבוד השבת, או שמא הינה בעלת ערך עצמי, שעל ידה מצטרף יום שישי למעלת קדושת והארת השבת. נפק"מ בטעם חיוב ההכנה יהיה לדינו של אורח. שהרי, אורח לא צריך להכין דבר לכבוד שבת, האם בכל זאת יש חובה עליו לחפש לטרוח בדבר מה כדי להתכונן לשבת. כך גם במקרה של עבודות הכנה מרובות לשבת אשר התבצעו כבר ביום חמישי, כמבואר בפרי מגדים ב"ד"ה רנ אש"א סק"א, יש לרזן האם מחוייב להוסיף ולהכין משהו לשבת ביום שישי בדווקא. וראה שהאליה רבה ב"דף ס"ו רנ כתב שישנה עדיפות לקנות לשבת ביום שישי, אף שהדבר

כרוך בטירחה רבה: 'מצוה להמתין על יום ו' לקנות מאכלים אף שיש טורח יותר משארי ימי השבוע', שניכר אז כבוד השבת. וכך כתב גם הכף החיים פלאגי' ס"ו כז אות ד שמהאי טעמא לא יקנה בליל שישי, מדבריהם עולה כי יש חשיבות להכנה שנעשית ביום שישי אשר בה ניכר כבוד השבת.

שני לימודים מצאנו לחיוב ההכנה ביום שישי. הטור בס"י רנ כתב: 'וישכים בבקר ביום ו' להכין צרכי שבת, דכתיב והיה ביום הששי והכינו, משמע הזמנה בבוקר דומיא דהבאה דכתיב והכינו את אשר יביאו, והבאה היתה בבקר לאלתר'. ומקורו מדברי רש"י בשבת ב"דף ק"ד: ד"ה 'והכינו': 'והכינו את אשר יביאו לאלתר. בשעת הבאה, הכנה והבאה בהשכמה היא, דכתיב וילקטו אותו בבקר בבקר'.

ואילו הב"י שם הביא מהתנחומא מקור נוסף: 'אמר רב חסדא מנין שכל המוציא יציאה לשבת, מצוה שישכים ויוציא משחרית, שנאמר והיה ביום הששי וגו', ודרשו חכמים אין 'והיה' אלא מיד, וכן הביאו השבלי הלקט בס"י נה.

הביאור הלכה שם הביא נפק"מ בין המקורות, אם יש להתעסק בהכנה כבר מההשכמה ממש: 'דהכנה דומיא דהבאה, הלא הבאה היתה בבקר והיא זמן ג' שעות על היום' (בפרמ"ג כתוב עד ד' שעות, והביאיה"ל כתב שהוא

השבת לאחר מכן. ואכן הביאווה"ל שם כתב שאין צריך להשכים אם סומך על המכניס בביתו.

הביאור הלכה שם בד"ה 'ישכים' הבין שהרמב"ם שהשמיט דין זה, חולק וסבר שאין חיוב להשכים למען כך, וס"ל כדעת איסי בן יהודה בב"ק ב"דף לב. שהרץ בער"ש בבין השמשות פטור, ומוכח מכך שאין חיוב להתעסק בצורכי שבת מיד בהשכמה, ואף בבין השמשות ניתן להכין.

המג"א בס"י רנא סק"ו הבין כי דין ההכנה לכבוד השבת הינו מצוה מדאורייתא: 'וגם היא דאורייתא', ועל כן יקדימנה לפני התפילה אם לא ימצא לאחר התפילה, ובלבד שיקרא ק"ש קודם. וכן סבר בסדר היום סדר ערב שבת, עמ' פח: 'שזו (תפילה) מצוה דרבנן, וזו מצוה דאורייתא', וכן סבר הכנה"ג הג' טור ד"ה 'אם רגילין, וכן צידד החיי אדם כלל א סעי' ב: 'דהוא מן התורה'. והפרמ"ג אש"א סק"א סבר שאף קודם ק"ש יקנה לצורך השבת. וצ"ב במאי פליגי אם יערוך קנייתו קודם ק"ש. אולם הביאור הלכה בד"ה 'ישכים' נקט כי אינו מצווה מדאורייתא, אלא אסמכתא, והביא כי לא נוהגים כדברי הפרמ"ג. ומילתא בטעמא, מאחר וחובת הסעודה הינה רק מדברי קבלה, הכיצד חובת ההכנה תהיה גדולה מכך, ומדאורייתא.

האליה רבה בריש ס"י רנכתב על דין זה: 'ואם הקהל מתפללין, אין לחסיד להתחסד יותר מצבור'. כלומר, שאין להתחסד ולחרוג מהנהגת הציבור אם כולם מתפללים, ולילך לערוך קניות. נראה שישנה חובה להתכונן מיד מתחילת היום לשבת, וזוהי החסידות הנכונה.

וה"ו, ואילו מדין 'והיה' נראה שצריך מיד בהשכמה. ולחקירתנו יש לבאר, כי אם חיוב ההכנה נועד להוסיף מקדושת השבת ולחבר את יום שישי עם קדושת השבת, אפשר שאכן מחוייב בו מיד בהשכמה, לחבר את כל יום שישי כבר מתחילתו. ולאפשרות זו י"ל, שאף אם יודע להעריך ולשער את הזמן הנדרש לו להתכונן ולהכין את צורכי השבת ולהתארגן כנדרש, יהא מחוייב כבר מההשכמה לטרוח בצורכי שבת.

מכך שהפוסקים כתבו שיכול לקנות צרכי השבת קודם תפילת שחרית. יש ללמוד, כי העיסוק בצרכי השבת אינו עיסוק בצרכי עצמו שכן אלו נאסרו קודם התפילה כנא' בברכות ב"דף יד. 'צדק לפניו יהלך' ורק אח"כ 'וישם לדרך פעמיו', שאין לעסוק בצרכי רשות קודם התפילה. אלא קיום מצוות הכנה לשבת יש כאן שהינה צורכי שמים.

הביאור הלכה בס"י רנ הסיק: 'נראה דמוטב להתפלל אח"כ ביחיד, משיתפלל בצבור ולא ימצא אח"כ מה לקנות לצרכי שבת'. נראה שהבין שהחיוב להשכים ולהכין לשבת, הוא רק אם לא ימצא אחרי התפילה, ולא חיוב טירחה והכנה לשבת בהשכם בכל מצב, כדי להתחיל את הכנתו לשבת. ולדבריו, נאמר היתר לילך לקנות לפני התפילה, ולא חיוב. כן נראה מדבריו במשנ"ב שם סק"א: 'אך אם הוא רגיל ללמוד אחר התפילה איזה שעור קצוב, או שלומד עם רבים אל יבטלנו', נראה שהבין שישנה חובה לדאוג שתהא השבת מוכנה, ולא בעצם ההכנה. על כן, לא נאמר לו לבטל מלימודו כלל, אם יודע שיש סיפק בידו להכין את

צמח כתבו שעדיף לקנות ביום שישי מאשר ביום חמישי: 'שהוא מינכר יותר שהוא לכבוד שבת, אם לא בדבר שצריך הכנה רבה', מלבד כשיום שישי הינו קצר. הרי שיש מעלה בקנייה ביום שישי בדווקא, שניכר שקנייה זו נעשתה לכבוד שבת. למדנו מדבריו, כי לא די שתהיה שבת מוכנה, אלא שיהא ניכר בעת ההכנה כי מיועדת לשבת. ואכתי יש לדון, האם כוונתו שצריך שמעלת כבוד שבת תהא ניכרת בעצם הקנייה, ולכן עדיף לקנות ביום שישי, ולהכי הצריכו לומר על ש'קונה זהו לכבוד שבת, כי הדבור הוא פועל הרבה בקדושה'. או שהמעלה הינה לקנות דווקא ביום שישי, מפאת היותה יום הכנה לשבת.

מהגמ' עולה שכל אמורא הקפיד לתקן דבר מה, מכך למדו הפוסקים שדי בתיקון והכנה של דבר אחד בעצמו, ואין חיוב להתעסק בכל מלאכות וצורכי השבת. הרי שסברו, שישנה חובה על כל אחד להתעסק בצורכי שבת בגופו ולו בדבר אחד. שכן חייב להתכונן לשבת בעצמו. וכן מבואר במקור חיים, שאף ת"ח מחויב להכין: 'אין בזה משום גדול כבוד הבריות וכו' שמתכבד בזה להיות משרת למלכה'.

הבאר היטב שם הביא בשם כוונות האר"י הק', הובא במחזיק ברכה ובשערי תשובה: 'הזיעה שאדם מזיע בצרכי שבת הם סגולה למחיקת העונות כמו הדמעות, ולכן צריך לטרוח הרבה בשביל כבוד שבת'. כי כל טרחותינו אלו הן חלק מהמגע שלנו בחיי הנצח, וישנה מעלה אישית רבה מעצם ההכנות לשבת.

אומנם יש שסברו שצריך להכין גם בבין השמשות, כפי שהביא הב"י שם בשם השיבולי הלקט סי' נה ותניא רבתי סי' י: 'אמר רבי זעירא אף על פי שמוציא אדם ערב שבת משחרית, מצוה שיוסיף בין השמשות שנאמר והיה משנה'. וודאי ס"ל שישנו דין שהאדם יתכונן לקראת שבת. וכן סבר המג"א סק"א: 'ואע"פ שהכין בהשכמה מצוה היא שיוסיף גם בין השמשות, שנ' והי' משנה', וכ"כ הא"ר סק"ב והמשנ"ב סק"ב. וכן הצריך הערוך השולחן שם סעי' א: 'שיוסיף קודם הערב'. וכן כתב הבן איש חי שנה ב פרשת לך לך אות ג: 'וצריך כל אדם לייחד לו איזה הכנה לעשותה לכבוד שבת בסוף היום, קודם שילך לבית הכנסת להתפלל, ואנא עבדא, מנהגי לתקן נרות שבת סמוך להדלקתם'.

ויש לעיין אם די בהכנה כל דהוא ע"מ להכין לשבת, או כל הכנותיו בעי שיעשה בהשכמה, ויש מעלה לסיים אף בישוליו לשבת בהשכם. והנה לא מצאנו בפוסקים חובת התעסקות לפני התפילה מעבר לעריכת קניות קודם התפילה בהשכם. שכן רק אם לא יוכל להשיג לקראת שבת אלא בהשכמה, הותרה ההתעסקות לפני התפילה. ואפשר לתלות שאלה זו בהבדל בין מקורות לחובת ההשכמה, שכן מהדרשה: 'וישכים בבקר... והכינו... דומיא דהבאה' הקפידא הינה בתוצאה הרצויה, לעומת דרשת התנחומא: 'והיה ביום הששי... אין והיה אלא מיד', שביקשו שהכל יהיו דרוכים ומתכוננים לשבת כבר בהשכם.

המג"א סק"א, המשנ"ב שם סק"ב והברכי יוסף סק"ב בשם הרב המקובל מהר"ר יעקב

וכן בסידורו של שבת ח"א שורש א ענף ג באר בגודל עניינה שמכשירה אותנו למעלת היום: 'כי גודל קדושת השבת אף שגדלה מעלתו שהוא קדוש מעצמו בלי אתערותא דידן, מ"מ צריך הכנה והזמנה שיהא בו מקום ראוי לחול עליו קדושת השבת'. וכן הוא בספר היראה יח. הובא בהנהגות הצדיקים ח"א עמ' קמ שכתב: 'לפיכך מדת חסידות וקדושה יתירה הוא להיות לאדם הכנה ביום הששי בזריזות ובנקיות וטהרה, כדי שישרה אחריה הקדושה הגדולה, שהיא שבת קודש. כי ע"י הכנות אלו תהא דירתו נאה בלבו ואיברים נאים ונשמתו תהיה לה מקום לנוח, גם קדושת שבת תמצא מקום לנוח, ותשרה בו כראוי. והעיקר, שיהיה מכין לצורך שבת במלאכות כבדות עד חצות היום, ומחצות ואילך יהיה עוסק הכל בקדושת שבת, שכולו שבת, דהינו בהתעוררות תשובה ובתיקוני מעשים ובלמוד התורה'.

בהכנה מתגלית ההשתוקקות והרצון שלנו לשבת, למעלתה ולאוצר חיי עולם הבא שעימה, ההתאחדות הרוחנית והנפשית עם המצוה בטרם הקיום המעשי שלה, כמו אירוסין הקודמים לנישואין. והנה בשם עולם לבעל החפץ חיים שבת, פ"ד בהערה כתב: 'מעט שמתחיל להתעסק בצרכי שבת, מתנוצץ עליו קדושת השבת'.

האם החיוב לטרוח ולהכין לשבת הוא מצוה שבגופו

איתא במסכת שבת ב"ק קט"ז: 'רב ספרא מחרין רישא. רבא מלח שיבוטא. רב הונא מדליק שרגי. רב פפא גדיל פתילתא. רב חסדא פרים סילקא. רבה ורב יוסף מצלחי ציבי. רבי זירא

ומצאנו כמה ביאורים בעניינה של חובת ההכנה, שעולה מהם שישנו חיוב להשתדל ולהכין לקראת השבת: השל"ה הק' שבת פרק נד מצוה אות א-ב כתב על חובת הטרחה והקנייה ביום שישי: 'ונראה, דזהו דוקא בעניני מאכלים, שהם יותר ערבים ומוטעמים לאכול אם קונה אותם מערב שבת, כענין שהתירו אוכל נפש ביום טוב. אבל ענינים שהם טובים ומתוקנים ויפים כשקונה אותם קודם ערב שבת כמו בערב שבת, אז אדרבה זריזין מקדימין. ויאמר לכבוד שבת אני קונה'. לדבריו, חובת הטרחה ביום שישי (לפחות לענין עריכת הקניות), לא נועדה לחבר את יום שישי למעלת וקדושת השבת, אלא בכדי שהתבשילים והמאכלים יהיו יותר עריבים בשבת.

אולם הבן איש חי שנה שניה פרשת לך לך ס"ק יב כתב: 'אחר שביארנו ההכנה של הדיבור נבאר ההכנה של המחשבה, והוא שיכין עצמו במחשבתו לקבל אור תוספת שבת, ובכך יהיה בכלל והתקדשתם והייתם קדושים, ותחלת ההכנה הוא מיום רביעי בשבוע, שיכין עצמו במחשבתו שיהא ראוי ומוכן לקבל תוספת הנפש משבת הבאה, וביום חמישי יכוין להכין עצמו שיהיה ראוי לקבל תוספת רוח משבת הבאה, וביום הששי יכוין להכין עצמו שיהיה ראוי ומוכן לקבל תוספת נשמה משבת הבאה, ומטעם זה לא היו אנשי משמר מתענים ביום ששי מפני כבוד השבת, פירוש כדי לקבל תוספת נשמת השבת. אך ביום ראשון... ישאר חלק מתוספת נשמה של שבת, ולכן אנשי משמר לא היו מתענים ביום ראשון, כי צריך להמשיך ביום ההוא קצת קדושת נשמה ומנוחה ועונג שבת'.

ביתרון גוף המצוה דהיינו תיקון המין שמתענג בו יותר. ושפיר דייק תלמודא מינייהו דמצוה בו כו', דאי משום חיובא להתעסק בעצמן כמ"ש הרמב"ם עבדו הכי, וכשלא נודמן להם רישא ושיבוטא נתעסקו בדבר אחר, א"כ גם כשנודמנו להם למה בחרו דוקא בהם ולא באותו דבר שהיו רגילין להתעסק בשאר שבתות'. ואם לא היה מעלה בעשייה בגופו, היה מותר את עשיית המענגים הללו לאחרים, והיו עוסקים בדבר אחר משום חובתן, מכאן למדו שיש דין מצוה בו יותר מבשלוcho תמיד, הגם שהכא המצוה בגופו.

ולכשתדייק, יש בכך כדי לבאר מדוע הגמ' בקידושין לא פרטה ומנתה את כל הנהגות האמוראים המובאות במסכת שבת. שכן מהדלקת הנר שעסק ר' הונא וגביל פתילתא שנהג ר' פפא אין ללמוד שאכן מצווה בו יותר מבשלוcho, דילמא משום מצוותן עשו זאת, ככל חובת הגוף.

אולם הטור והשו"ע בס"י רנ סעי' א לא כתבו דין זה בלשון חיוב, אלא נקטו לשון של חובת השתדלות להכין צרכי שבת בעצמו אף שיש לו כמה עבדים ושפחות. וברור שהבינו שאינה חובת גוף על כל אחד. ולדבריו, שפיר מוכיחים מטירתת האמוראים בצרכי שבת, כי ישנה עדיפות לעשות המצווה בגופו מאשר לעשותה ע"י שליח. כן הבין הביאור הלכה שם אף בשיטת הרמב"ם, ומחמת הקושיא כיצד למדו דין מצוה בו יותר מבשלוcho, באר שגם לרמב"ם: 'לאו חוב גמור הוא, אלא כעין חובה משום כבוד שבת'.

מצתת צתותי. רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק'. הרמב"ם בהל' שבת פ"ל ה"ו כתב דין זה בלשון חיוב: 'חייב לעשות'. הרי שנקט שהוא חיוב להתעסק ולהכין לשבת ולא רק מעלה והידור. בעוד שהטור והשו"ע בס"י רנ כתבו לשון: 'ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו'. וצ"ב במאי פליגי.

בקונטרס אחרון בשו"ע הרב ס"י רנ הקשה על הרמב"ם מהגמ' בקידושין כדף מא. שלמדו שמצווה בו יותר מבשלוcho מהא רב ספרא מחריך רישא, רבא מליח שיבוטא. ואם הוא חיוב בגופו של האדם, כחובת הגוף וכחיוב תפילין, אינו יכול למנות על כך שליח כלל וע"כ טרחו האמוראים בעצמם בצרכי השבת, ואין להוכיח לגבי מצווה שניתן לקיימה באמצעות שליח שאכן מצווה בו יותר מבשלוcho. ובאר, שודאי החיוב מונח אקרקפתא דאיניש, דאל"כ הוי מצווה שיכולה להעשות ע"י אחרים, ואסור היה להפסיק מתלמודו לשם כך: 'מכלל דחובת הגוף היא להתעסק דוקא בעצמו, משום שזהו כבודו של שבת... וכיון שהטעם הוא משום כבוד שבת, די בדבר אחד לבר'. והוכחת הגמ' היא מכך שטרחו דוקא במלאכות אלו: 'מתוך שמין זה היה חביב עליהם, והיה להם ענג ממנו, כיון שבו הם מקיימין מצות ענג שבת, לכן בו היו מתעסקין בעצמן, ולא היה די להם בתיקון דבר אחר שהיו מתעסקין בו בשאר שבתות, אעפ"י שבעסק ההוא היו ג"כ יכולין לצאת ידי חובתן, מכל מקום בחרו העסק במין שמקיימין בו מצות ענג, לפי שרצו לקיים עוד יתרון מצוה דהיינו מצוה בו יותר מבשלוcho, ואותו יתרון מצוה בודאי שראוי לעשותו

הוא מדליק שרגי. רב פפא גדיל פתילתא. רב חסדא פרים סילקא. רבה ורב יוסף מצלחי ציבי. רבי זירא מצתת צתותי. רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק'. מכך שהגמ' לא כתבה באופן כללי כי האמוראים טרחו למען השבת אלא פירטה את הנהגות האמוראים, נראה כי ישנו סדר עדיפויות באילו דברים יש לטרוח לשבת ולכן עסקו החכמים דוקא בהם. בקונטרס אחרון לשו"ע הרב בס"י רנ באר כי האמוראים טרחו במאכל החביב עליהם בדווקא, שיהיה להם עונג בו. אולם אין בכך לבאר את מנהגי ר' הונא ור' פפא שעסקו בהכנת הנר והפתילה.

ויש לחקור אם יש עדיפות לעסוק דוקא בדבר שהוא חלק מחיובי השבת ומכך נובעת חשיבותו שיש לכל אחד לטרוח בהכנתו, או שיש עדיפות לעסוק בחביב ובמענג ביותר את השבת, והוא עניין אישי, ולכל אחד יש את ההעדפות האישיות שלו. ובדומה לכך, מצאנו בקדימה בברכות. האם על אדם להעדיף את החשוב והמעולה באופן כללי מבחינת ערכו, או את החביב עליו. ויתכן כי זהו שביקשה הגמ' ללמדנו, כי על כל אדם לטרוח בצרכי בשבת, וישנה עדיפות לחביב על האדם והמענג ביותר, או שיעסוק במלאכות העוסקות בחיובי השבת. לפי"ז יהא עדיפות לעסוק באפיית הפת לשבת, שכן ישנו חיוב לקבוע סעודה ולאכול פת בשבת.

יש ללמוד מנוסח כותרת הסימן בשו"ע: 'הכנת הסעודות לשבת', שעיקרה של ההכנה לשבת היא בהכנת הסעודה. ברם, בסעיף א הביא מרן את מנהגו של רב נחמן שהובא בגמ' בשבת ב"ק קט"ו: 'ורב נחמן היה

יש לבאר בכך את שני התירוצים שבשער הציון בס"י רנ סק"ט, שכן הקשה מדוע מותר להתבטל מתורה כדי להכין לשבת, ויישב שתי תשובות, שמבוססות על חקירתינו: 'יש לומר, דדוקא מצוה שאין מוטלת על גופו, כגון שיפסיק באמצע הלמוד לילך לגמול חסד עם איזה אדם במקום שאחר יוכל לעשות עמו הטובה ההיא, מה שאין כן בזה שהכבוד שבת מוטלת על גופו, וממילא מצוה בו יותר מבשלוחו. אי נמי דדוקא לענין כבוד שבת אמרינן כן דחמירא, מה שאין כן לענין שאר מצוות אם הוא תלמיד חכם ונוגע לבטול תורה, וצריך עיון'. הרי שבתשובה הראשונה הבין, שישנה חובה על כל אחד להכין, אלא שאם היתה זו מצוה שבגופו, לא יכלו ללמוד מכך דין מצוה בו יותר מבשלוחו. ולפי התירוץ השני, אין חיוב על גופו להכין, אלא רק שיהא מוכן, ורק משום מעלת השבת ראו החכמים לנכון לעשות בגופם (והכיצד הגמ' בקידושין למדה מכך על כל המצוות? צ"ל כקונטרס אחרון, שלמדו מכך שהכינו את החביב עליהם, ולא הסתפקו בהדלקת הנר).

הרמח"ל במסילת ישרים פרק יט כתב כן: 'הנה מיני הכבוד (השבת) רבים הם, אך הכלל הוא שכל מעשה שבו נראה חשיבות לשבת צריכים אנו לעשותו, על כן היו החכמים הראשונים עוסקים בהכנות השבת איש איש לפי דרכו'.

באילו דברים יש עדיפות וחשיבות לטרוח לשבת

הגמ' בשבת ב"ק קט"ו. מתארת הנהגות כמה מהאמוראים שטרחו בהכנת צרכי שבת: 'רב ספרא מחריך רישא. רבא מלח שיבוטא. רב

אקרקפתא דאיניש, דאל"כ הוי מצווה שיכולה להעשות ע"י אחרים ואסור היה להם להפסיק מתלמודן. אולם השו"ע בס"י רנ, א לא כתב זאת בלשון חיוב אלא נקט לשון של חובת השתדלות להכין צרכי שבת בעצמו אף שיש לו כמה עבדים ושפחות. ואזי צ"ע מדוע מותר להפסיק בלימודו למען מצווה שיכולה להעשות ע"י אחרים.

בשעה צ"ס ס"ט יישב קושיא זו, וחילק בין מצווה שמוטלת על גופו, שהגם שיכל לעשותה ע"י אחרים מ"מ מפסיד את הטרחה בעצמו ושפיר מבטלין תורה לשם כך, לעומת מצווה שאינה בגופו של האדם אלא ביחס לאחרים, כגמ"ח שגומל חסד עם אחרים ושפיר יניח מלעשותה ולא יפסיק בלימודו: 'יש לומר, דדוקא מצוה שאין מוטלת על גופו, כגון שיפסיק באמצע הלמוד לילך לגמול חסד עם איזה אדם במקום שאחר יוכל לעשות עמו הטובה היא, מה שאין כן בזה שהכבוד שבת מוטלת על גופו, וממילא מצוה בו יותר מבשלוחו'.

תירוץ נוסף הביא השעה צ"צ: 'אי נמי דדוקא לענין כבוד שבת אמרינן כן דחמירא, מה שאין כן לענין שאר מצוות אם הוא תלמיד חכם ונוגע לבטול תורה, וצריך עיון'. הרי שדוקא בעניין כבוד שבת אמרינן שאף שיכולה להעשות ע"י אחרים יפסיק מתלמודו, שכן חובה חמורה היא לעומת שאר מצוות, ושפיר נהגו האמוראים כן, והפסיקו מתלמודן לצורך כן. ולתי' זה, צ"ע כיצד מוכיחה הגמ' בקידושין מטרחת האמוראים שלא מסרוה לידי שליח, לכל המצוות שמצווה לעשותן בעצמו, והלא

מתקן הבית ומכניס כלים הצריכים לשבת ומפנה כלי החול'. תינח שהכלים שהכניס יש כדי לכבד את השבת, אבל מדוע ראה לנכון להוציא את כלי החול בעצמו, ולא השאיר זאת לבני ביתו. אפשר ללמוד מכך, שאף בסילוק המוקצה או בפינוי כלי החול יש כדי לקיים דין הכנה לשבת. שכן, כל שעושה ופועל לכבוד השבת הוא מכבוד השבת, אף שלא ניכר בשבת פעולתו (שכן אף אחד לא יודע אם וכמה היה נדרש לסדר ולנקות, רק ניכר שהמקום מסודר ונקי).

מדברי שו"ע הרב בקונטרס אחרון ס"י רנ עולה שגם תיקון והכנה של דבר אחד סגי: 'מתוך שמין זה היה חביב עליהם והיה להם ענג ממנו כיון שבו הם מקיימין מצוות ענג שבת לכן בו היו מתעסקין בעצמן, ולא היה די להם בתיקון דבר אחר שהיו מתעסקין בו בשאר שבתות... מכל מקום בחרו העסק במין שמקיימין בו מצוות ענג, לפי שרצו לקיים עוד יתרון מצוה דהיינו מצוה בו יותר מבשלוחו... דהיינו תיקון המין שמתענג בו יותר'. ומכאן יצא לטור ולשו"ע דבדבר אחד סגי, דאל"כ לא דייק מידי.

האם מפסיקין תלמוד תורה כדי להכין ולטרוח לצרכי שבת

הרמב"ם בהל' שבת פ"ל ה"ו כתב לשון חיוב לטרוח לכבוד שבת: 'חייב לעשות'. הרי שנקט שהוא חיוב להתעסק ולהכין לשבת ולא רק מעלה והידור. וברור א"כ כי מחוייב בגופו לעסוק בצרכי השבת ולכן יפסיק מתלמודו להשתתף בעשייתו, וכן הוכיח בשו"ע הרב בקונטרס אחרון ס"י נ מכך שהאמוראים טרחו בעצמם בצרכי השבת שחיוב זה מונח

אומר, זו לשבת'. וכן נאמר במסכת שבת בדרף קי"ט: 'קצב הייתי, ומכל בהמה שהיתה נאה אמרתי, זו תהא לשבת'. ניתן להבין ולפרש ששמאי הזקן והקצב 'אמרו', הכוונה שיעדו את הבהמה לשבת. אך נראה שהפוסקים הבינו כי ישנו עניין וחיוב לומר על כל הכנותיו כי נועדו לכבוד שבת, וצ"ב בטעם הדין.

רבנו יונה בספר היראה סבר שעיקר העניין תלוי במחשבה, ולא דווקא בדיבורו בפיו: 'וכל מה שיעשה, יחשוב לעשות לכבוד שבת'.

בספר החרדים פרק יג כתב: 'ויאמר בפיו זה לשבת', וכן כתב המג"א בס"י רג סק"א: 'ויאמר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת (כתבים)', ומקורו בדברי אריז"ל בשער הכוונות, פרי עץ חיים שער ח"י וכ"כ השל"ה שבת פרק נר מצוה אות ב, האליה רבה סק"א, הברכי יוסף סק"ב, מורה באצבע סי' ד אות קלט והמשנ"ב סק"ב. וכן לשון החסד לאלפים סוסק"ב: 'ויאמר בפה מלא על כל דבר שקונה ושעושה, לכבוד שבת קודש'.

בטעם הדין לאמירה בפיו, כתב המחצית השקל סק"א: 'שע"י הדיבור יחול קדושת שבת על אותו דבר, כי הדיבור באדם לא דבר רק היא', ובחסד לאלפים שם כתב: 'כי הוא טוב מאד ומועיל הרבה'. והמשנ"ב שם סק"ב כתב: 'כי הדבור הוא פועל הרבה בקדושה', וכ"כ בכף החיים סק"ב. הפלא יועץ ערך הכנה, ד"ה 'וכן' כתב שהנהגה זו ראויה בכל דבר מצוה: 'ומה טוב לבטא בשפתיו קדם כל מעשה שיאמר שהוא עושה הכנה למצוה, כגון קדם אכילה... וקדם השנה... וקדם צאתו למשא ומתן... וכן על זה הדרך בכל המעשה

שאני שבת שמעלתה גדולה ולכן טרחו בעצמן, אך בשאר מצוות אין עדיפות שיעשם בגופו, ואמרינן ששלוחו של אדם כמותו וניתן לכתחילה למוסרן לשליח. ושמא י"ל כדברי שו"ע הרב, שהוכיחו מכך שטרחו דוקא בדברים אלו שאכן מצווה בו יותר מבשלוחו, וע"כ לא יצאו יד"ח בשאר מלאכות אחרות.

בפלא יועץ ערך הכנה כתב: 'ואמרו על מורנו הרב רבי אברהם הלוי, זכרונו לברכה, שהיה מרבה בפסיעות לקנות ולהכין צרכי שבת אחד אחד כי יש שכר פסיעות, והיה עושה הכל על ידו כי מצוה בו יותר מבשלוחו... ואני אומר שהרב היה עושה כן לפי שגם בהליכתו תורתו אמנתו במחשבתו או טרוד בדבקותו עם קונו ואהבתו ויראתו כדבר האמור לעיל בסמוך, אבל כגון אנן יתמי דיתמי אם יש לו מי שיעשה מלאכתו, יותר טוב שישב בביתו ויעסק בתורה הקדושה ויקנה ידיעה חדשה, כי כל חפצים לא ישוו בה אפלו חפצי שמים כידוע. ועל כל פנים לא יפחת מלקנות שום דבר או להכין איזה דבר כגון לסדר את השלחן ולהיטיב את הנרות ולגדל את הפתילות וכדומה לקים מצות הכנה'. והגרשז"א בשמירת שבת פרק מב הע' קצה ובשולחן שלמה סק"א כתב: 'ולא סגי בפעולה אחת של הכנה, רק אם רוצה ללמוד תורה או לעשות מצוה אחרת או שהוא טרוד מאוד במלאכתו, שהרי אמרו ע"ז, דמצוה בו יותר מבשלוחו, וא"כ מהיכ"ת נימא דסגי בפעולה אחת'.

לומר בעת ההכנות 'לכבוד שבת קודש'

איתא במסכת ביצה בדרף טז: 'שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, מצא בהמה נאה

בקצות השלחן ס"י ע סע"ה. ושמא י"ל, שבכדי לקרוא שם קדושה לחפצא, יש לומר ולייחדו בפיו, ברם לייעד פעולות ומעשים אין מעלה לדיבורו, ודי במחשבתו לשם השבת.

ולכשתדייק, נראה שיש לומר נוסח זה מדינא דווקא לפני קניותיו והכנותיו, ולא בעת אכילתו בשבת, שכן צריך לייחד ולהכיר את הכנותיו וקניותיו שהינם בשל קדושת השבת, שכן אין היכר לכך מלבד שיאמר זאת. אך האכילה בשבת הינה וודאי מחמת היום, ולא צריכה היכר נוסף.

אפשר, שיש לאמירת נוסח זה השלכה נוספת. בספר חסידים בס"י תתסו כתב: 'למי שנשלח לו ביום ר' תרגולת או בצים ואמר השליח פלוני שלח לך כדי שתאכל בשבת, זה אינו רשאי לאכול אותו בחול, אלא בשבת'. החוות יאיר בס"י רלב הביין שזהו איסור מדינא, ואילו בשו"ע הרב בס"י רמח סק"ח הביין שאיסור זה ממידת חסידות הוא. ומסתבר שנחלקו אם באמירתו שנועד המאכל לשבת ישנה הקפדת המשלח ליייעוד השבת בדווקא, או מהלכות כבוד השבת הוא.

אשר יעשה. ודבריו עושים פרות ששורה רוחניות וקדשה על הדברים הגופניים ולמצוה תחשב לו, ועוד שנוטל שכר גם על הדבורים האלה, ובלבד שיהיו מעשיו מסכימים עם דבריו'.

יש שהרחיבו חובת אמירה זו גם על יתר ההכנות לשבת. בחסד לאלפים הג"ה ב כתב: 'על כל דבר שקונה וכן על כל מעשה וטירחא שטורח בשביל השבת, יאמר לכבוד שבת'. בכף החיים ס"י רנסק"ב הוסיף שיש לומר כן גם על הליכתו לקניות: 'ונ"ל די"ל גם בהליכתו הרני הולך לקנות לכבוד שבת'. ובכף החיים פלאגי ס"י כז סע"י יא איתא: 'דכל אשר יעשה בצרכי שבת ורחיצה ומלבוש, יאמר בפה מלא, זה אני עושה לכבוד שבת קדש'. ובשמירת שבת פרק מב סוף הע' קנג כתב לומר כן גם בעת רחיצת חמין: 'דיאמר בפיו שעושה כן לכבוד שבת או יו"ט'.

אלא שבשו"ע הרב סע"י ו חילק בין קניותיו לשבת, שאז יש לומר בפיו, לשאר הכנות: 'טוב לומר על כל דבר שקונה, זהו לכבוד שבת. וכן בכל מה שהוא עושה טוב לחשוב שעושה לכבוד שבת', וכן הוא

מצווה בו יותר מבשלווחו

מקלעין לי רבי אמי ורבי אסי מי לא מכתפינא קמיהו. ואיכא דאמרי רבי אמי ורבי אסי מכתפי ועיילי מכתפי ונפקי, אמרי, אילו איקלע לך רבי יוחנן, מי לא מכתפינן קמיה'. נחלקו הדיעות האם למדו מכך על כל המצוות שישנה מעלה שיעשינה בגופו, או שהחידוש ומעלה זו נאמרה רק במצוות שנזכרו - שבת וקידושין.

אם נאמר האי כללא בכל המצוות, או רק בשבת ובקידושין

איתא במסכת שבת ב"ב ק"ט: 'רב ספרא מחרין רישא. רבא מלח שיבוטא. רב הונא מדליק שרגי, רב פפא גדיל פתילתא. רב חסדא פרים סילקא. רבה ורב יוסף מצלחי ציבי. רבי זירא מצתת צתותי. רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק, אמר אילו

הב"ח בהלכות הדלקת הנר בשבת בס"י רסג כתב שאף אם האיש מעוניין להדליק ולברך בעצמו, ואינו רוצה להניח לאשתו להדליק ולברך משום המעלה שמצוה בו יותר מבשלוcho, אינו רשאי לדחות את אשתו ממצוה זו, שכן זו מצוותה. וכן גילה הב"ח שיטתו זו בהלכות חנוכה בס"י תרעז שמצוה מן המובחר שילך לביתו וידליק בעצמו, ולא ישלח שליח להדליק עבורו, משום שמצוה בו יותר מבשלוcho.

כן סבר האשכול בריש הלכות ס"ח שישנה מעלה בכתיבת ס"ת בעצמו. וכן מבואר בחיי אדם זהירות במצות, כלל סח סק"ז: 'מצוה בו יותר מבשלוcho, וצ"ע אם הוא יעשה המצוה לא יהיה מהודר כ"כ, כגון הרוצה לכתוב לו ס"ת ואין כתבו מהודר. ואם ישכור סופר יהיה מהודר איזה עדיף'. הרי שהבינו שמעלה זו קיימת בכל המצוות.

כן עולה גם מדברי הפנ"י במסכת קידושין בדף לו. בד"ה 'מעקה' שגם בדין בניית מעקה שייך מצוה בו יותר מבשלוcho. וכן שנה על כך הפנ"י שם בדף כו. בד"ה 'בא"ד' וכתב שישנה מעלה זו במצוות הפרשת מעשרות, ובפנ"י בכרכות בדף טו: בד"ה 'אלא אי איתמר' כתב שמעלה זו קיימת גם במצוות הפרשת תרומה.

כן הביין בשו"ת החת"ס יור"ד תשובה רצד בד"ה 'זכיון שזכינו' שנוהג בכל המצוות ובפדיון בכור: 'ועוד דנראה לי דראוי לעשות זכר לבכורי מצרים דכ' אני ולא השליח, ה"נ יש לפדות בעצמו טפי מבשאר מצות שמצוה ג"כ יותר מבשלוcho. הובא בפת"ש ביור"ד בס"י שה ס"ק טז.

רבינו חננאל שם על אתר באר את הנהגתם שעשו בעצמם את מלאכות השבת, עפ"י הגמ' בקידושין בדף מא.: 'שקיום המצוה באדם עצמו טפי עדיף יתר מבשלוcho'. וכ"כ הר"ן שם בדף מד. מדפי הרי"ף: 'דקיום מצוה באדם עצמו טפי עדיף מבשלוcho, וכן הוא בתוס' ר"י הזקן שם: 'מצוה בו, כל מצוה שמוטלת עליו יעשה בגופו ולא ע"י שליח'. וכן צידדו הראב"ן בס"י שא, האור זרוע ערב שבת ס"י יח והעיתים ס"י ג. כן הוא פשט לשון רש"י בקידושין בדף מא. בד"ה 'מצוה בו יותר מבשלוcho': 'דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפי'. הרי יש כאן עיקרון שיש לקיים את כל המצוות בגופו.

עיקרון זה למדו מהנאמר לגבי אברהם אבינו בב"מ בדף פו.: 'אמר רב יהודה אמר רב כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו - עשה הקדוש ברוך הוא לבניו בעצמו. וכל שעשה אברהם על ידי שליח - עשה הקדוש ברוך הוא לבניו על ידי שליח'. הרי שבכל עשיית מצוה וחסד, ישנה מעלה שיעשנה בגופו.

כן סבר המג"א בס"י רנ סק"א והובא במשנ"ב שם סק"ג שבכל המצוות ישנה מעלה שמצווה בו יעשינה, ולא רק לגבי הכנת שבת וקידושי אישה. וכן חזר על כך המג"א בס"י תרעז סק"ז ובמשנ"ב שם ס"ק יב בדין הדלקת נר חנוכה שידליק בעצמו ולא ע"י שליח, ובמג"א בהלכות פסח בס"י תלב סק"ה נקט שיש לבדוק חמץ בעצמו ולא למסור זאת לשליח, הובא במשנ"ב שם בסק"ח. וכן הכריע הפת"ש באהע"ז בס"י לה סק"ב וכתב שהעיקר כדעת המג"א ולא כמש"כ היד המלך (נכד הנובי"י) שרק בהכנות לשבת ובקידושין אמרינן מצווה בו יותר מבשלוcho.

מפסיד כלום ושווה ממש למשלח, שהרי אין הבדל בין אם יכין בעצמו את השבת לבין אם השליח יעשהו. ומכך שנאמר ש'מצוה בו' גם לעניין הכנה לשבת הגם שהשליח אינו מפסיד בזה, יש ללמוד לכל המצוות שנוהגת מעלה זו ולא רק בקידושין, וצ"ע.

כן נראה שסבר החכמת שלמה בס"י ס' שהעיר על המג"א שהביא שהרא"ש נהג להשתדל במצת מצוה בעצמו, מטעם שמצוה בו. וכתב הגרש"ק שטעם זה בביאור מנהג הרא"ש אינו מוכרח, כיון שרק בקידושין ושבת הדין ד'מצוה בו' ולא בשאר מצות. וכן הוא ביד המלך שהבאנו לעיל.

בשו"ע הרב בקונטרס אחרון ס"י רנ"ס ק"ב הביא לשון הרמב"ם בהלכות שבת פ"ל שכתב דין להכין לשבת בלשון חיוב: 'חייב לעשות דברים שהן צורך השבת בגופו, וזהו כבודו'. וכתב בשו"ע הרב דאף דבעלמא חיוב ד'מצוה בו' יותר מבשלוחו אינו אלא יתרון מצוה בעלמא ולא חיוב, שאני לגבי שבת: 'דמדלא הזכירו בגמ' היאך היו נזהרים האמוראים כן בשאר מצות, אלא בשבת בלבד, שנצטוינו לכבדה מאוד, והיו מחבבין אותה כל כך שקורין אותה כלה ומלכתא, שלא מצינו כן בשאר מצות, וכבוד שבת הוא מצוה בפני עצמה, אבל בשאר מצות לא נצטוינו רק שלא יהיו בזויות עלינו, ואינו נחשב למצוה בפני עצמה'. וסבר, דמשום כן אמוראים אלו שהיתה תורתם אומנותם ולא היו רשאים להתבטל מתורתם, לצורך שאר המצוות, עסקו בעצמם לטרוח לכבוד שבת, שכן ישנה חובת הגוף להתעסק בעצמו לכבוד שבת, שזהו כבודו של שבת שמתעסק

וכן הוא בהלכות ברית מילה. הדר"מ ביו"ד בס"י רסד הביא מהאור זרוע שאין לאב מוהל ליתן לאחר למול, ותמה על האי דינא. ומהאי טעמא הרמ"א בס"י רסא סע"א א כתב שרק כשהאב אינו יודע למול יתן לאחר למול, ובברכ"י שם באר שמדיני 'מצוה בו' הדברים אמורים. וכן צידדו בערוך לנר ביבמות ב"ף ע"א: בר"ה 'ברד"ה חבושין', וכן הוא בקצוה"ח בס"י שפב. ובחי' המהרי"ט בקידושין ב"ף ע. גבי העובדא דר' נחמן שעשה מעקה בעצמו, נקט שטעמו הוא משום דמצוה בו יותר מבשלוחו. ובפרמ"ג באש"א בס"י תרכה סק"א נקט כן גבי מצוות 'עשיית סוכה'.

מנגד, סבר המהר"ח או"ז בס"י קכח שדוקא בקידושין נאמרה מעלה זו שמצוה בו ולא בשאר מצות: 'ודוקא בקידושין מצוה בו... שאין השליח נהנה מן הקידושין כלום, ואדרבה נפסד שנאסרת עליו. אבל בשחיטה והפרשת חלה וכיו"ב לא יהיה מצוה בו יותר מבשלוחו כאשר נהגו כל רבותינו וכל העולם, שאע"פ שבקיאים בהלכות שחיטה, נותנים לחזן לשחוט. וכן יהיה גם בהפרשת חלה וללמד את בנו תורה, שבתחילה משכירים מלמדים ואין האב 'עצמו' מלמדו, וכן יהא גם במילה שאפי' האב אומן יכול לכתחילה לומר לאחר למול, ואף על פי שבמילה אין המוהל נהנה, גם אבי הבן אינו נהנה והרי הם שוים'. היינו דס"ל דדוקא כשהשליח 'מפסיד ומצטער' על כן אין מן הראוי לעשות עבור זה 'שליח' כדי לא לצערו שמפסיד לעצמו 'בידים' אלא יעשהו בעצמו. מסברתו עולה שאין מעלה בעצם עשייה בגופו אלא שאין לצער את השליח, וצ"ע מכך דאמרי' בגמ' שבהכנות לשבת ישנה מעלת 'מצוה בו' ואף על פי שאין השליח

הוא בו בעצמו וגופו, ולא על ידי שליח. לדבריו, אומנם בכל המצוות ישנה מעלה של 'מצוה בו', אך בהכנה לשבת ישנו חיוב אישי לטרוח בעצמו.

כן כתב בשער הציון שם סק"ט ביישוב הקושיא, כיצד אמרו לבטל תורה לצורך הכנה לשבת, ומדוע לא הסתפקו בהכנה לשבת על ידי שליח: 'יש לומר, דדוקא מצוה שאין מוטלת על גופו, כגון שיפסיק באמצע הלמוד לילך לגמול חסד עם איזה אדם במקום שאחר יוכל לעשות עמו הטובה היא, מה שאין כן בזה שהכבוד שבת מוטלת על גופו, וממילא מצוה בו יותר מבשלוחו. אי נמי דדוקא לענין כבוד שבת אמרינן כן דחמירא, מה שאין כן לענין שאר מצות אם הוא תלמיד חכם ונוגע לבטול תורה, וצריך עיון'. משני התירוצים עולה, שדווקא בחובת הכנת צורכי שבת אמרו שמצווה בו יותר משלוחו (לפחות למי שלומד), לתירוץ הראשון משום שחובה זו מוטלת על

גופו. ולתירוץ השני משום מעלת כבוד שבת החמורה.

ושמא ניתן לחלק בין מצוה חיובית, שמחוייב בו האדם, שבה אמרינן דמצוה בו יותר מבשלוחו, ויעשינה בגופו. לבין מצוה קיומית, כשחיטה והפרשת תרו"מ, דאינו מחוייב לאכול ולשחוט ולקיים המצוה. ואומנם ידעו שבמצווה חיובית ישנה מעלה שיעשה בגופו, אך חיפשה הגמ' בקידושין מקור שאף את מצוות הקידושין שהיא מצווה קיומית לשיטת הרא"ש יהא בו מעלה שיעשה בגופו. והוכיחה הגמ' מכך שחכמים עסקו וטרחו בהכנה לשבת, ולא הוכיחו מהנהגת החכמים שהכינו את הדלקת הנר והפתילות, שכן הכל מחוייבים בהדלקת הנר, וברור כי במצוה חיובית ישנה מעלה לעשות המצוה בגופו. רק בהנהגת החכמים בהכנת תבשילי השבת, הוי חיוב קיומי, ומכך הוכיחה הגמ' שישנה מעלה ומצווה כשמקיימה בגופו.

הוצאות שבת

מזונות שבת קצובים לאדם - צרכים בסיסיים, או גם מותרות

איתא במסכת ביצה ב"דף טז. : 'כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב, והוצאת בניו לתלמוד תורה. שאם פחת פוחתין לו, ואם הוסיף מוסיפין לו'. וסימנך, כתב הבאר היטב בס"י רמב סק"א: 'תשר"י' (תלמוד תורה, שבתות, ראשי חודשים, ימים טובים). והביאו הראשונים כן להלכה; הרי"ף שבת דף מד. ; ובביצה דף ח. ; הרא"ש שבת פרק טז סי' ה, ובביצה פ"ב סי' ד,

שיבולי הלקט סי' נה, וסי' רמ, המאירי ביצה שם והטור בס"י רמב, ובס"י תיט. ופסקו כן הט"ז, הש"ך, ערוה"ש והמשנ"ב בס"י רמב סק"ד, סי' תיט סק"א, סי' תקכט סק"ב, בשמירת הלשון שער התורה פ"ז ובכף החיים סק"ד. וכן הביאו באגרת הגר"א סוף ד"ה 'ולכן אני מזהירך' ובשו"ע הרב סי' רמב וסי' תקכט סעי' ד, ובהל' ת"ת פ"א סעי' ז. וכך נזכר בפיוט של רבי שלמה אבן גבירול: 'ולוו עלי בני, ועדנו מעדני'.

ההוצאות עבור השבת, הן הוצאות עבור מה שאיננו חלק מקידום החיים

ברם, במנורת המאור נר ג כלל ד ח"ו פ"ט אות ז איתא: 'ואם מוסיף לשם שמים בהוצאות יום טוב לשמחו יותר מכדי מכסת ידו, מוסיפין לו מן השמים'. וכן כתב בערוך השולחן בסי' רנ סעי' ד: 'וירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכולתו, והמוסיף מוסיפין לו מן השמים, ובלבד שיתכוין רק לכבוד שבת קדש'. הגרשז"א בשולחן שלמה בסי' תקטט הע' ד כתב: 'דכמו שהאדם נוהג בשעת שמחה ויש לו, דהיינו שנותן בשפע, כן הוא לענין זה', אך אכתי לא נזכר שם אם נכון 'לעבור' את ה'רף' האישי מעבר לשפע, ועד כמה לצאת מגדרו.

גדר מיוחד נאמר בשלמת חיים סי' רמא: 'תלוי ג"כ במדת בטחוןו בלב שלם, כל מה שעושה בבטחון שלם על דברי חז"ל, יתקיימו בו. ובלבד שיהי' היכולת בידו, תבא עליו ברכה'. הרי שכל שיישען בבטחון בדברי חז"ל יזכה לברכה, אך מאידך הוסיף שיהיה בידו היכולת.

וקצ"ע, שנאמר במסכת שבת ב"ב ק"ג: שאם אין לו בשבת להחליף בגדים 'ישלשל בגדיו', וקשה מדוע לא אמרו לו ללוות ולקנות בגדי שבת. והא מזונותיו קצובים לו. והאם נאמרה גמ' זו לאלו שאינם מאמינים בהאי דינא? או שמא לא כלול בהבטחה זו גם ללווה ולקונה מעבר יכולתו.

יש לציין שהגמ' הזכירה כי ההבטחה שמזונותיו קצובים לו ושיוסיפו לו נאמרה לגבי מצוות אלו שפרטה (ראה שו"ע הרב בהלכות ת"ת על הגר"ז פ"א סעי' ז, ובהערות וציונים שם אות נו). אמנם מהמדרש רבה פר' תצוה פרשה לו אות ג משמע שהבטחה זו קאי על כל המצוות:

המתגלים בתוך הזמן. השבת היא 'מעין עולם-הבא', שייכת לסדר אחר של חיים, לא לסדר הגלוי בו האדם פועל ויוזם. ההוצאות עבור שבת והבנים, הם שתי נקודות מפגש עם החיים העתידיים, התבטלות ונכונות לצאת מהעיסוק בחיים הקצובים לי, והשקעה ותרומה לחיי הנצח.

התוס' בביצה ב"ב טז. בד"ה 'כל' כתבו שדין של 'כל מזונותיו' ודין של 'לוו עלי ואני פורע' נלמדו מאותו מקור. וברור א"כ שיש להם כלל אחיד, וכשם שבדין של 'לוו עלי ואני פורע', נאמר בגמ': 'והאמינו בי'. ופי' הר"ח שם: 'והאמינו אזמין לכם ברכה במעשה ידיכם, כדי שתפרעו מה שלקחתם בהלואה'. ממילא ה"ה לגבי דין של 'כל מזונותיו', י"ל שהובטח רק למאמינים שמזונותיו קצובות לו. וכן מדויק בפיוט הנ"ל: 'בטחו בי אמוני, ושתו יין משמני'. ויל"ע אם זהו תנאי. כלומר, אם אדם לא ידע מדין זה, האם נכלל בהבטחה זו, והאם אומדין אותו לו היה שומע מכך, האם היה מאמין.

ויש לבאר דברי חז"ל אלו, האם נאמר כי רק כדי צרכיו הבסיסיים קצובים לו, או שאף המותרות כלולים בכך, וככל שירבה אדם במצוות אלו - יהיה בכלל הקצוב לו.

רש"י בביצה ב"ב טז. בד"ה 'חוק' כתב: 'לפי מה שרגיל ממצויאים לו'. כן סבר הגריש"א זצ"ל בשבות יצחק ח"ו עמ' קפח בהג"ה ובאשרי האיש אר"ח ח"ב פ"א אות ב-ג: 'דהיינו דוקא לדבר שהוא בגדר צורך לכבוד שבת ולא למותרות... למאור חימום וצינון חשיב צורך, הואיל ואין זה כבוד שבת שיחסר לו ממה שרגיל בימות החול'.

אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה ועמדו קינים בו ביום ברבעתים'. וכפי שרש"י באר, שהותר לעשות כן משום עת לעשות לד', הפרו. הרי אפילו בדבר דאורייתא היקלו משום היוקר, כל שכן קניית דגים דאינו אלא לכבוד שבת.

ובשו"ת צמח צדק הישן סי' כח הביא ששאלוהו אם עשו הקהל כהוגן שתיקנו שלא יקנו דגים בשל היוקר, ובכך עברו על כבוד שבת. ועוד, דאיתא בביצה פרק ב דף טו: 'כל פרנסתו של אדם קצובין לו מראש השנה חוץ מהוצאת שבת... ואם כן אין פסידא בזה אם קונים ביוקר לכבוד השבת, דהקב"ה פורע לר'. כלומר, כיון שמובטחים אנו שהקב"ה משיב את הוצאות השבת, מה אכפת לך שמוכרים את הדגים ביוקר. וכן נאמר להדיא במסכת שבת בדף ק"ט. לגבי קניית דגים לשבת, במעשה יוסף מוקיר שבת: 'פגע ביה ההוא סבא, אמר מאן דיזיף שבתא - פרעיה שבתא'. ומאי טעמא תיקנו להמנע מלקנות ביוקר ונמנעו מעונג היום.

הצמח צדק שם נקט שהותר לתקן שלא יקנו דגים ולהמנע בעונג שבת כמה שבתות, משום העניים שלא יוכלו כלל להוציא מעות לשם קנייתם (אף שמובטח שיוחזרו להם).

ומשמיה דהגר"ח קנייבסקי שליט"א הביאו ליישב, שאמנם מי שיש לו, יכול להרבות בהוצאות שבת והקב"ה פורע לו. אבל אם לא יתקנו תקנה שיוזילו המחירים, העניים לא יוכלו לקנות דגים כלל לשבת, שהרי אמרו חז"ל: 'עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות'. ולכן תיקנו שלא יקנו דגים זמן מה, כדי שיוזילו המחירים.

'אמר הקב"ה יהא נרי בידך ונרך בידי... מהו כי נר מצוה, אלא כל מי שעושה מצות הוא כאלו מדליק נר לפני הקב"ה ומחיה נפשו... אלא הרבה פעמים שאדם מחבב בלבו לעשות מצוה, ויצר הרע שבתוכו אומר מה לך לעשות מצוה ומחסר את נכסיך, עד שאתה נותן לאחרים תן לבניך, ויצר טוב אומר לו תן למצוה... כך כל מי שיתן למצוה אינו מחסר את נכסיו'. וכן עולה מדברי הריטב"א בשטמ"ק בביצה שם: 'דלאו דוקא הוצאת שבתות וימים טובים, דהוא הדין לכל הוצאה של מצוה אלא נקט הני דרגילי ושכיחי'. וכ"כ השמירת שבת פרק מב הע' נט.

כשמפקיעים שערים, האם השיב בכלל 'הוצאות השבת'

הגמ' במסכת ביצה בדף טו. אומרת: 'כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב, והוצאת בניו לתלמוד תורה. שאם פחת - פחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו'. נמצא שהאכילה בסעודת השבת הינה מצווה, ומשמיא ישיבו לו את הדמים שהשקיע למענה.

המג"א בס' רמב"ק ס"א כתב: 'אם הערלים מיקרין השער דגים, נכון לתקן שלא יקנו דגים'. וכמקור לתקנה זו שמנעה מלקנות בשל היוקר מצא במשנה בכריתות בסוף פ"א שבשל יוקר הקנין בירושלים, הקלו בדינה של היולדת: 'מעשה שעמדו קינים בירושלים בדינרי זהב אמר רבן שמעון בן גמליאל המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהו בדינרין נכנס לבית דין ולימד האשה שיש עליה חמש לידות ודאות חמש זיבות ודאות מביאה קרבן

ומשמיה דהגרי"מ פיינשטיין אמרו: 'אם הוסיף - מוסיפין לו' נאמר דוקא במחירים הוגנים, שכן יש פה הבטחה משמים לספק את המשאבים המרובים הנצרכים למי שמרבה להוציא לכבוד שבת. מה שאין כן כאשר מוכרי הדגים מפקיעים מחירים, הרי הם כגזלנים, א"כ אין כל ענין לספק להם את מאווייהם, שהרי אין בכך יותר

כבוד שבת, אלא סיוע ותמיכה בגזלנים. ואפשר ליישב, עפ"י דברי רש"י בביצה שם בד"ה 'הוק' כי הוצאות השבת ניתנים לאדם: 'לפי מה שהוא רגיל', ונמצא כי אם הוא יקנה דגים במחיר מופקע - ההפרש לא יחזור לו. הגר"א נבנצאל כתב ליישב, שאומנם מחזירים הוצאות שבת, אך לא נאמר מתי יחזירו לו.

קניות לשבת

הנהגת שמאי והלל בשמירת מאכלים לשבת - האם פליגי

הגמ' בביצה כ"ד טו. הביאה מחלוקת הנהגות שמאי והלל: 'תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה - מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר ברוך ה' יום יום. תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים מחד שביך לשבתך (רש"י: מאחד בשבת שלך תן לבך לשבת הבאה), ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום (רש"י: יעמס לנו את צרכינו ועזרתנו). ויש לעיין במאי פליגי, וכמי נפסק.

תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא'.

הרא"ם כתב בדעת רש"י שיש לחלק בין מאכלים המצויים תמיד, שאין לשמור לשבת כבר מיום ראשון, לעומת מאכלים, שיש ליתן את דעתו כבר מיום ראשון ולשומרם לשבת. ולפי"ז, ברור אף לרש"י שהלכה כבית הלל.

העירו, שניתן ליישב עפ"י הביאור הלכה בס' תרעא סע"ב בד"ה 'ז"א דכ"א מבני הבית' שהיכא שנחלקו בדיני הידור, ניתן לנהוג כבית שמאי, כפי שנהג זקן אחד. וה"ה הכא.

אולם החיד"א בברכי יוסף בס' רמב סק"ה סבר שלא נחלקו שמאי והלל בעיקר הדין, אלא כל אחד נהג אחרת, וכן מבואר באו"ז שבת ס"י יח שהדרכי משה בס"ד ונ הביאו, ובב"ח בס' רמב: 'מצאתי שכתב אף על גב דמדה אחרת היתה בהלל הזקן אפילו הכי מודה הלל דמדת שמאי עדיפא טפי'. וכן הרי"ף כ"ד פ"ח: מדפי הרי"ף והרא"ש פ"ב ס"ד הביאו את הברייתא כצורתה, משמע שאין מחלוקת בין שמאי להלל. האו"ז הביא לראיה, את

מרש"י בשמות כ, ח נראה שסבר כשמאי: 'תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת'.

הרמב"ן שם הקשה שהלא הלכה כבית הלל, שיש לזכור את השבת בכל יום ולא להזמין בכל יום מנה לשבת: 'מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו

המעשה בגמ' בשבת בדף קיט. בקצב שזכה לעושר בשל הנהגתו כשמאי, שהכין בהמות שזנדמנו לו לשבת. אך הקורבן נתנאל בביצה שם סק"ח פסק כרמב"ן וכהלל, ובאר שהקצב זכה בשל הגמילות חסד שעשה שנתן בשר לעניים, ולא בשל מעלת כיבודו את השבת. והשפת אמת בשבת שם, תמה עליו.

בעמק הנצי"ב על המכילתא הביא ג' ראיות שהלכה כשמאי, וכי הלל לא נחלק

ע"כ. שכן הגמ' בשבת בדף טו. אומרת שרק בג' מקומות נחלקו. ועוד, שהפסיקתא הביאה את דיעות אלו של שמאי והלל, ומיד לאחר מכן, הביאה שרב אבהו ורב תנחומא נהגו כשמאי. משמע שכן ההלכה. ועוד, שהרי"ף בשבת בדף ז: מדפי הרי"ף נימק את איסור הפלגה בספינה ג' ימים קודם השבת, משום עונג שבת. ולשמאי צריך אף 'בחד בשביך לשבתיך'. הרי שהלל לא חלק על שמאי בעיקרון הדין.

לצאת מהעיר בערב שבת

איסור ההליכה בדרכים בער"ש - בשל היגיעה מהדרך, או שלא יהיה לו צורכי שבת

יש לעיין בגדר איסור חכמים שאין לצאת לדרך בערב שבת, אם חששו שיגיעתו מהדרך תגרום לו ביטול עונג שבת, או שמא חששו שיגיע למקום סמוך לכניסת שבת, ולא יהיה לו זמן להכין צורכי סעודתו.

הגמ' במסכת סוכה בדף מד: הביאה: 'אמר אייבו משום רבי אלעזר בר צדוק אל יהלך אדם בערבי שבתות יותר משלש פרסאות. אמר רב כהנא לא אמרן אלא לביתיה, אבל לאושפיזיה אמאי דנקיט סמיך. ואיכא דאמרי אמר רב כהנא לא נצרכא אלא אפילו לביתיה. אמר רב כהנא בדידי הוה עובדא, ואפילו כסא דהרסנא לא אשכחי'. אפשר ששתי הלישונות נחלקו ביסוד חקירתינו, שלא"ד הראשונה חששו לכך שלא יהא לו צורכי סעודה, ולכן התירו לילך למקום שמתארח ויהיה לו שם צורכי סעודתו. ואילו לא"ד השניה, לא התירו לילך אפילו לביתו בכדי שלא יתייגע מקושי הדרך.

אומנם אפשר, שהא"ד נחלקו אם גם בביתו ישנו חשש שלא יהיה לו צורכי סעודה, כפי שנראה מהסיפא שאמר רב כהנא 'בדידי הוה עובדא'.

ישנם כמה נפק"מ לחקירתנו; האם הגבלת הנסיעה בערב שבת ג' פרסאות תלויה במימד הדרך או הזמן, במרחק אותו נדרש לעבור או בזמן ההליכה, שכן אם החשש הינו שלא יהיה לו צורכי שבת במקום שהולך לשם, הרי שעיקר הקפידא שיגיע למקום שישבות זמן ניכר להכין צרכיו, ומה אכפת לן אם ילך יותר פרסאות אם יגיע מבעוד מועד לייעדו, ולאידך גיסא אם החשש הוא מחמת היגיעה וביטול עונג שבת, יהא אסור לילך יותר מהזמן הקצוב אף אם לא הרחיק ג' פרסאות. ואולי הקפידו על מרחק זה בזמן קצוב, אך מרחק רב פרוס על פני זמן רב אינו דורש יגיעה כ"כ.

הנה הב"ח בסי' רמט סק"ב דן בכך והכריע לחומרא, ובטעם הדבר כתב: 'כי כך נראה מדעת רוב פוסקים כדפרישית, ועוד דגדול

לו יגיעה מחמת הדרך אך אכתי קיים החשש שיגיע למקום שישבות ולא יהא לו צרכי השבת. הנה הב"ח שם כתב לשיטתו, שדין זה נאמר רק למי שהולך ברגל ויגע מאוד בשל כך, ולא למי שנוסע בכלי תחבורה: 'אבל בהולך בעגלה או רוכב סוס נהגו העולם להקל, והנח להם מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, ומכל מקום צריך לזהר שלא יהלך עד עת ערב אפילו ממחר כדי לבוא לעירו ולביתו, כי הרבה פעמים נכשלים שמחללין שבת'. המג"א בס"י רמט סק"א התיר אף לכתחילה לנסוע, וכן הוא באליה רבה סק"ג, בכף החיים סק"א ובמשנ"ב סק"א. וכן כתב הערוך לנר בסוכה שם להדיא: 'רק בהליכה אסור אבל ברכיבה ובנסיעה בקרון לא ניתן שיעור זה, רק שיבא בעוד יהי זמן שיכול להכין בעצמו. ולזה לא נתנו חכמים שיעור, אלא כל אחד ישער בעצמו', דהיינו חכמים הותירו למי שמבקש ללכת שיקול דעת לשבות במקום שיהא לו צורכי השבת, וגזרו רק משום היגיעה בער"ש. ואילו בערוך השולחן בס"י רמט סעי' א כתב: 'דאם יבא קודם הלילה ובביתו לא הכינו בעדו יתכעס ולא יהיה לו או להם מה לאכול לכבוד שבת וכן בבית אחרים או שלא יהיה לו מה לאכול או אם יתנו חלקם לא יהיה להם. ועוד חשש אחר, דבוודאי ירצו להכין בעדו בין בביתו בין בבית אחרים ויתאחרו ויבשלו עם חשיכה'. נראה, שנקט את טעם החשש שלא יהא לו צורכי השבת כעיקר.

אומנם פוסקים רבים הזכירו את דברי האגודה שבימינו שמכינים ברווח ניתן להקל, הגם שסברו שאין לילך יותר מג' פרסאות בשל טורח הדרך או שסברו שניתן

עונג שבת כמו שכתב רבינו... שיש לזהר מאוד שלא לעבור עונג שבת. כן סבר הערוך לנר שם בר"ה י"א וכתב: 'ואין חילוק בין ימי הקיץ לימי החורף אלא שיבא בעוד היום גדול שיכול להכין צרכי שבת בעצמו וגם שלא יהי' יגע מטורח הדרך, דמה דנקט שיעור דג' פרסאות אינו מפני שיעור הזמן דוקא, אלא גם מפני שיעור יגיעת הדרך'. כלומר עיקר טעם הגזירה הינו משום ביטול עונג היום בשל קושי הדרך, ולכן גם בשבתות הקיץ שהשבת נכנסת מאוחר יותר, אין להתאמץ בהליכה מעבר לג' פרסאות. וכ"כ בשו"ע הרב שם סעי' ג כתב: 'ומכל מקום לא יהלך יותר מכדי שיעור, שהוא מהלך ג' פרסאות של אדם בינוני המהלך ברגליו'.

ברם האגודה בסוכה שם סבר: 'ובמדינות האלו לא ראיתי נזהרין מזה, כי רוב בני אדם מכינין בריוח ולא בצמצום', הביאו המג"א סק"ב. והאליה רבה סק"ג חלק על המג"א: 'ולא ראיתי שום אחד מגדול פוסקים ראשונים שהזכירו'. וכן סבר בכף החיים סק"ג: 'ונראה שר"ל שדעתו להחמיר כדעת הש"ע, ואין לסמוך על מה שמכינים יותר'. אומנם החיי אדם כלל א סעי' ט התרה מפני חשש להגיע לחילול שבת בדרך: 'ומכל שכן שכמה פעמים יכשל שיתאחר בדרך עד שחשכה ממש, וכמה חילול שבת יש בהוצאה והכנסה ויציאא מחוץ לתחום ושביתת בהמתו. ולכן כל זה ישים האדם ללבו, ולא יסיתנו היצר לומר עוד היום גדול והדרך טוב', וכ"כ המשנ"ב בס"י רמט סק"ג-ו.

נפק"מ נוספת לחקירתינו, היכא שהדרך לא דורשת ממנו מאמץ, שכן הינו נוסע בכלי תחבורה ולא הולך ברגליו, שאין

של התנועה בער"ש, ובלבד שלא יגיע לכלל מכשול.

כן יש להבין את המשך דברי השו"ע שם: 'ואם שלח להודיעם שהוא הולך שם לשבת, מותר לילך כמה פרסאות בכל גוונא'. הרי שהותר לילך ולשבות במקום שדאג מראש לצורכי השבת, הגם שמתייגע מאוד בהליכתו לשם. ונראה שנקט לטעם זה כעיקר. וכן נראה שהבין בשמירת שבת כהלכה פרק מב הע' פה: 'ולפ"ז אין מניעה לנסוע למקום אחר ולחזור גם סמוך לכניסת היום, אם אמנם יש לו אוכל מוכן לשבת בביתו'. ובכף החיים סק"ח הוסיף: 'וכן במקום שמוכרין דברים המבושלים כל היום, יש להתיר'. ולדברים אלו, כיון שצורכי השבת מונחים לו, יוכל לנוע בדרכים מרחקים רבים אף כשמגיע סמוך לכניסת היום.

להקל לנוסע בעגלה, ונראה מכך שהבינו שהאיסור הינו משום היגיעה מהדרך. ואפשר שסברו, שצירוף הטעמים יפר את עונג השבת. כלומר, אם יגיע למקום עייף מטירחת הדרך לא יהיה לו כוח להכין את צורכי השבת, ועל כן אם יוקל מעליו מאחת הטירחות, אין מניעה שילך בער"ש. על כן, אם נוסע בעגלה או שיש סעודת השבת בשפע, אין מניעה שילך יותר מג' פרסאות בער"ש.

ישנה עוד נפק"מ, כפי שעולה מהדרישה סק"ב שאם ההולך נושא עימו צידה לדרך מאכלי השבת, שמותר לו לילך, הביאו האליה רבה סק"ב, אך סייג זאת: 'מ"מ נ"ל דלא יהלך עד עת ערב, דשמא לא יגיע למלון מבעוד יום וילך יותר מדאי'. להדיא, שכאשר אינו צריך לדאוג למאכלי השבת, אין הגבלה

משמור ליל שישי

א' וליל שישי, היינו כי בליל א' עדיין הארה מנר"ן דשבת משא"כ בליל ב', לא יש כי הארה דר"ן בלבד. וליל ג' הארה דנפש בלבד, ובליל ד' מקבל הארת תוספת הנפש משבת הבאה, ובליל ה' גם הארה דתוספת הרוח, ובליל שישי הארה דתוספת הנשמה ג"כ. הרי ליל א' וליל שישי שוים, ולכן אנשי משמור לא היו מתענים לא ביום א' ולא ביום שישי. ועל כן בחרו לעשות תיקון כרת בשני לילות אלו יותר, מפני כי יש בהם שלימות הארות נר"ן, ויועיל יותר. מיהו נהגו בליל שישי יותר, כי הוא בחי' היסוד ומסוגל לעשות כל תיקון יותר משאר זמנים'.

משמור ליל שישי -

הכנה לשבת, תיקון או תוספת נשמה

רבות נכתב בספרים על מעלת הלימוד בליל שישי.

בשו"ת תורה לשמה סי' תמט כתב בסגולת הלימוד בלילה זה: 'אמנם בענין תיקון כרת כתב הרב ז"ל בשער רוח הקודש וז"ל מי שנעור כל הלילה ולא ישן כלל ועוסק בתורה כל אותה הלילה יהיה נפטר מעונש כרת אחד... וכל לילה אחת פוטר כרת אחד עכ"ל. והנה על תיקון זה כל הלילות שוים הם, ואין טעם פרטי בענין זה על ליל א' וליל שישי. מיהו מה שנהגו לעשות בליל

רוחו מכל סיג וחלאה הנאחזים בנפש במשך ששת ימי השבוע. ועל רבי חיים פלאג'י מסופר בצוואת מחיים עמ' כו: 'ליל שישי לא עבר עליו מבלי לקרות פרק אחד ממשנה עם פירוש הרמב"ם והרע"ב, על הסדר החל וגמור'.

האר"י הק' בשער המצוות בדף לה כתב: 'ובליל שישי תקרא כ"ו פסוקים מן הפרשה עצמה'. שכן בליל שישי הוא מכין לשבת, והרחמים מתגברים, וכ"ש בלילי שבת. בפרי עץ חיים בדף עו כתב על מעלת 'הכנסת תוספת שבת ביום שישי' במעשה, בדיבור ובמחשבה. במעשה, בקניית מצרכי השבת ביום שישי. בדיבור, שיקרא כ"ו פסוקים מהפרשה. במחשבה, בכוונות.

ביסוד ושורש העבודה ריש פרק ח איתא: 'בנשף ליל שישי, והכינו תקון גדול. בלילה ההוא נדדה שנת העובד את ה' בלב שלם ובנפש חפצה, להיות נעור ללמוד כל הלילה עד הבוקר לתיקון פגם הברית... נמצא כתוב כן בכתבי האריז"ל ובשאר ספרי המקובלים, שהלימוד כל הלילה בליל שישי, הוא תיקון נפלא לפגם הברית'.

מובא במנהגי חת"ס סי' א ובסי' מז: 'היה ער עד לאחר חצות ואח"כ הלך לישן, ובכל ליל שישי היה עורך תיקון חצות עם בני הישיבה'. מסופר על רבי חיים בן עטר במעשה הצדיקים עמ' א שהיה מכוון ללמוד כל לילה לפי הספירה של אותו יום, ובליל שישי שהוא כנגד היסוד, עסק בפרד"ס, וזיכך

תענית בערב שבת

אולם בסוף מגילת תענית איתא: 'רבי יוסי בן דוסתאי אומר משום רבי יוסי הגלילי, כל הנשבע להתענות בערבי שבתות ובערבי ימים טובים הרי זו שבועת שוא, שמקצת ערב שבת כשבת'. הרי שבשל כך שקדושת השבת מתפרסת ונמשכת מערב היום תענית בערב היום תפגע בקדושת השבת, ולכן יש להמנע מכך. וכן פסק הב"ח בס' רמט: 'מיהו ברוקח... כתב, דאין להתענות לכתחלה בערב שבת, דאמרינן בשילהי מגילת תענית הנשבע...'. וכן פסקו המג"א שם סק"ז והמשנ"ב ס"ק יח. וכן סבר בשער הכוונות דף ס. שכיון: 'שמקודם חצות נכנסת הארת שבת, הרי רוב היום בהארת שבת ורובו ככולו, ולכן אין ראוי להתענות מפני כבוד הארת שבת'.

תענית בערב שבת -

שיאכל בשבת לתיאבון, או תהליך תשובה

נאמר במשנה מסכת תענית פ"ד מ"ג: 'ואנשי המעמד היו מתענין ארבעה ימים בשבוע מיום שני ועד יום חמישי, ולא היו מתענין ערב שבת מפני כבוד השבת'. הרי שנאסרה התענית בערב שבת, אך לא התבאר במשנה מדוע כבוד השבת נפגע מתענית זו.

במסכת עירובין בדף מא. נאמר שאין להכנס לשבת מעונה, מפני כבוד היום: 'כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה'. נראה שהקפידא הינה שלא יכנס למעלת וקדושת השבת שהוא מצוי בעינו, ואזי עונג היום ושמחתו לא תהיה שלימה בכניסת היום.

מנגד, הטור והשו"ע בס"י רמט סע"ג פסקו: 'דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת'. וראיה לדבר הביא הטור מהגמ' בעירובין ב"דף מ: : 'ואמר רבה כי הוינן בי רב הונא, איבעיא לן בר בי רב דיתיב בתעניתא במעלי שבתא, מהו לאשלומי. לא הוה בידיה'. כן נאמר בירושלמי במסכת תענית פרק ב ה"ב: 'רבי אבון ציים כל ערובת שובא'. מהב"י שם מבואר בטעם הנהגה זו, שיהא תאב לסעודת הלילה. ולדבריו, יש כאן הרחבה של דין הירושלמי בפסחים בריש פ"י: 'ערב שבת מן המנחה ולמעלן לא יטעום אדם כלום עד שתחשך, כדי שיכנס לשבת בתאוה דברי ר' יודה'. כן הכתב סופר א"ח בס"י לט באר שנהגו בתענית זו דווקא בערב שבת: 'דבחול לא שרי לי' למיתב בתענית, רק במעלי שבתא לכבוד שבת. וכמו שמבטל מלימודו להכין לצרכי שבת, כן שרו לי' למיתב בתעני' הגם דמתבטל קצת עי"ז מת"ת, דהכנה היא לשבת, כדי שיהי' תאב לאכול'. ובאר שספק הגמ' בעירובין הוא האם רשאי להתענות ולהשלים תענית שנועדה לכבוד השבת. וכן סבר בקיצור-שו"ע ס"ע עב סע"י. ובמסילת ישרים פ"ט הבין שבהבלטת הניגוד כשמתענה בער"ש ניכר כבוד השבת

כמין סיעתא לכך, ניתן להביא מהדין שסעודת מצוה אוכלים בערב שבת, וכל שיש חיוב סעודה בער"ש - אין לבטלה, ראה בפרמ"ג אש"א מהדו"ת על סע"י ב שאף: 'בחוח"מ ובר"ח נכון שלא למנוע סעודת קבע בעש"ק, גם אם אינו אוכל סעודת קבע ביום בשום יום חוץ משבת וי"ט. כיון שבכל חוה"מ ור"ח אוכל סעודה קבע ביום'. הרי שכל מניעת האכילה בער"ש היא משום שאינה מצוה,

ומשום מעלת ומצות השבת נמנעים מלאכול, וכשיש חיוב אכילה בער"ש לא נמנעים מלאכול מחמת חיוב האכילה ועונג שבת. כן נראה מדברי המשנ"ב בס"י רמט ס"ק טו שלא נאסרו טעימות במהלך היום: 'בלי קביעת סעודה כלל, דזה ודאי מותר כל היום, ואפילו מצוה להמנע ג"כ ליכא'. נראה שהקפידא הינה לא לערוך סעודה בעלת חשיבות סמוך לשבת, אך סתם אכילה לא נאסרה בער"ש. היינו, שרצו שימתין לסעודת השבת, ולא יקדים לה סעודה חשובה אחרת (שאינה של מצוה).

אולם החיד"א בכף החיים אות כ"א ובמחזיק ברכה אות ב כתב בשם הרב החסיד בעל דעת חכמה במטרת ויעוד התענית: 'דתענית ערב שבת כדי לפשפש במעשיו כדי שתשרה בו תוספת נשמה... דע"י התורה והרהור תשובה זוכה לנשמה יתירה'. כן צידד השל"ה חולין, תורה אור אות קמד: 'יש שכתבו שהשבת מכפר, מפני שהוא מקור שבו שובתין הימים ומתאחדין במקורן והם מלכים... וצריך לעשות תשובה קודם התגלות חטאו לפני מקורו, באופן כשיבא שבת יהיו עונותיו מכופרים שהרי עשה תשובה. וזהו סוד שמתענין ערב שבת, כדי שיבואו הששת ימים של שבוע בשבת כולם מנוקים מחטא ועון שלא יתגלה קלונו ועונו וחטאו לפני המקום הגדול ברוך הוא'. ושמא, רק תענית שאין לה זיקה לשבת נאסרה בערב שבת, אך אם כל מטרת התענית הינה להתכונן לשבת, שפיר מקובלת התענית.

בשו"ת כתב סופר א"ח בס"י לט יישוב את סתירת המקורות ובאר, שלא בכדי הביאו מקור וראיה מרב אבין שהתענה בער"ש,

כשהם רעבים ביותר, לכווין דעתם לאכול לשם מצוה'.

הדרכי משה בס"י רמט סק"ד הביא מדברי האור זרוע שכתב: 'כתב רא"ם דמצוה על כל ישראל לאכול סעודת שבת לתיאבון, ומאחר דעיקר סעודה הוא לחם צריך למיכלי' לתיאבון, לכן כל בן ברית אסור לאכול גרימז"ל בשבת קודם הסעודה, משום דלא יאכל עיקר סעודת שבת לתיאבון, והעושהו לא ניתן להשבון'. והדרכי משה חלק ע"כ, וסבר שמותר לאכול אחר המנחה: 'ש"מ דא"צ לאכול סעודת שבת לתיאבון, ולכן מותר לאכול אלו הגרימז"ל מבע"י'. וכפי שהרחיב הביאורה"ל שם. הרי נחלקו בגדר חיוב לאכול סעודת שבת לתיאבון. ובשו"ע הרב שם סעי' י נקט להחמיר במילי דמזונות בדווקא, מפני שדין אכילת הסעודה לתיאבון, אינו חיוב גמור.

להורות כי הנהגה זו ראויה ליחידים ולא לכלל: 'באפשר דוקא ת"ח ואנשי מעשה שידעו לכוין לאכול לשם מצוה, ורגילים גם בימות החול לש"ש, והיינו אנשי מעשה, שכל מעשיהם לש"ש, הם ינהגו להתענות בע"ש, כדי שיהיו תאבים ביותר לאכילת מצוה. וכל שתאב יותר, ביותר מקיים וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד, היינו שמענגנו לכבוד וקדושת השם, אבל המונים, שאין כל מעשיהם לשם שמים, יש לחוש כשיהי' תאב ביותר לא יתכוון כלל בשבת למצות שבת רק למלאות כריסו, כי ירעב... ואם אוכל בשבת לשם אכילה גסה לא יצא כלל, אפי' לר"ל דחולק על ר"י ואמר משום שאוכל לשם אכילה גסה פושע קרית לי'... המורם מכל זה שאין ראוי להתענות בשבת משום כבוד שבת אלא לחסידים ואנשי מעשה ות"ח שידעו בנפשם שיש מעצור ברוחם גם

תשובה בערב שבת

תשובה, כדי שיחזרו הימים למקורם מנוקים מכל חטא, כי הם חוזרים לשבת, ותמיד חוזרים חלילה. הענפים יוצאים משבת וחוזרים לשבת, ויוצאים וחוזרים ככה חוזר חלילה, והם מחודשים, ובאמת הם מעשה בראשית'. וכן הוא בהמשך השל"ה שם אות קלו: 'עוד באתי לגלות סוד בענין זה הענין לעשות תשובה דבר יום ביומו, גם להוסיף תשובה בכל ערב שבת, ויהיה מבואר על פי מה שכתבתי לעיל (אות קיח) שהימים הם ענפים מהשבת. ואגב אבאר כל ארבעה חילוקי כפרה, רצוני לומר, ארבע זמני תשובה. א' בכל יום לעת ערב, ב' בערב שבת, ג' בערב

ערב שבת - זמן תשובה, או הכנה לשבת שיכנס לשבת בטוהרה

איתא בראשית רבה בראשית פרשה כב שאדם הראשון עשה תשובה בערב שבת לפני כניסת היום: 'אמר, כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע, מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת'. ולא התבאר מדוע עת זאת הינה ייחודית למעלת התשובה.

השל"ה הק' חולין, תורה אור אות קיח כתב: 'נמצא כל ששת ימי המעשה הם ענפי השבת שהוא מלכות. על כן נקראת השבוע גם כן שבת. על כן כתבו שבערב שבת ראוי לעשות

המלך ית"ש, ואין נאה לקבלו כשהוא לבוש בבלויי הסחבות של חלאת העונות'.

איתא בבעל שם טוב שמות פרשת יתרו: 'וצריך האדם להכין את עצמו לקבל בקדושה ובטהרה את יום השבת, על כן צריך שיטבול במקוה בכל ערב שבת קודש, וקודם לזה צריך לשכור לבו בקרבו ולקבל עליו עול מלכות שמים, ולעזוב פשעיו וכל חטאיו, ולמאוס עצמו מרוב פשעיו, ומעתה מוכן לעבוד את ה' באהבה חסד ויראה גבורה, בכדי שיוכל הקב"ה להתפאר בו במדת תפארת... וימסור עצמו על קדושת שמו הק', ועי"ז ינוצח הסיטרא אחרא נצח בבטחונו בה' ית' שישב את נדחו... ועל ידי זה נתגדל ויוכר כבוד מלכותו מלכות שם שמים לעד ולדור דורים'.

הגראי"ה קוק באורות התשובה פרק יד אות לג כתב: 'בעש"ק צריכים לעסוק בתשובה על כל העבר בימות החול, כדי לקבל קדושת שבת בלא שום מניעה מכל דבר חטא ועון. ובמוש"ק צריכים לשוב בתשובה על התוכן של הארת השבת, שיהיה נקי בלא שום תערובת, כדי שאותם הענינים, שמפני קדושת השבת הם מתבטלים ואינם יכולים לפעול ולהזיק, לא יפריעו את מהלך הכשרות של ימות החול, שאין בהם אותה ההגנה'.

בתניא באיגרת התשובה פרק י כתב: 'כנודע ליודעים שהשבת היא בחי' תשובה עילאה ושב"ת אותיות תש"ב בנוש, כי בשבת היא עליות העולמות למקורם כו', ובפרט תפלות השבת'.

ראש חודש, ד' יום התשובה הגדול יום כפורים'.

השל"ה שער האותיות, תי"ו, תשוקה ס"ק יא כתב עוד: 'הכלל העולה, בכל יום ויום צריך אדם לפשפש במעשיו בסופו, ולשוב אל ה' ולהתקדש. כי כמו שהשבת קודש לה', והשבת רומז על עולם הבא עולם שכולו שבת, כמו שכתוב 'מזמור שיר ליום השבת'. כן השבוע נקרא שבת, כדמתרגמינן 'שבע שבתות' - 'שבע שבועין' כו', כי בכל יום צריך להיות בו קצת קדושת שבת, כי ששת ימי המעשה הם ענפים, ושרשם הוא שבת'.

האורחות חיים תפלת ערב שבת כתב כך: 'ומה שאמרנו שהאומר ויכלו עונותיו מכופרין, נפקא לן מג"ש דבויכולו כתיב ג' פעמים אשר, גם כן בפסוק ראשון שבפרשת פרה אדומה כתוב ג' פ' אשר, לומר לך שכשם שפרה מכפרת, כך שבת מכפרת. זהו דאמרינן אם ישמרו ישראל שבת א' מיד הן נגאלין, לפיכך צריך אדם לטהר עצמו בע"ש ולגוז שערותיו וצפרניו כי היכי דליגזו ליה חובותיו, על כן אמרי ויכולו דלהוי כפרה לישראל כפרה אדומה'.

הבן איש חי שנה שניה, בראשית אות כט כתב לומר בסוף הלשם יחוד' שלפני הקידוש: 'והרי אנחנו מוכנים לקבל עלינו מצות עשה של התשובה, כמ"ש ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו'. לדבריו, התשובה נעשית לאחר כניסת היום, ואפשר שזו קבלת תשובה נוספת.

המשנ"ב בס"י רנסק"ג כתב: 'כתבו הספרים יהרהר בתשובה ופשפש במעשיו בכל ע"ש כי שבת מקרי כלה מלכתא, וכאלו מקבל פני

טועמיה חיים זכו

ונראה שיש כמה נפק"מ לטעם המצוה, אם הינה חובה בפנ"ע, או לתועלת ולתיקון המאכלים.

א. בישראל ביום חמישי, וטעם מכבר את המאכל. לא יצטרך לטעום שוב בער"ש, אלא בשל המצווה והחובה שקיימת בפנ"ע. שכן אם נועדה הטעימה לתיקון המאכלים, לא מסתבר שיש לטעום בער"ש בדווקא.

ב. בכמות ובשיעור הטעימה שנדרש. אם הטעימה נועדה לבדוק את המאכל, לא צריך לבלוע המאכל.

ג. אם יש מעלה בטעימה כשאין בידו לתקן את המאכל, שאין עימו תבלין, ולא אש לבשל עוד.

ד. לא הוזכר על מי מוטלת מצווה זו, אם כמה בני בית מתאכסנים בצוותא, האם די שאחד יבדוק, או שמא על כל אחד מוטלת מצווה לטעום. האם כל בני הבית צריכים לטעום, או שמא נזקקים לדין שליחות במצוות. ומנ"ל שמהני שליחות בכך, אם ישנו גדר טעימה על כל איניש. וכבר עמדו ע"כ הגריש"א באשרי האיש או"ח ח"ב פ"א אות יג ובחוט שני ח"א פ"ד סק"א עמ' נט ותלו בטעמים אלו.

הנה מעלת חובה זו טעונה ביאור, מדוע מעלתה גדולה כ"כ עד כדי שזוכין בכך לאריכות ימים. ומאי כבוד השבת איכא בטעימה לפני השבת.

ושמא י"ל כי אין מטרת הטעימה לתקן את המאכל ולטבלו כהוגן. אלא מטרת הטעימה, לייקר את השבת, בכך שטועם

טועמיה - לבדוק את התבשיל ולהכשירו, או מעלה בפני עצמה

דין טעימת מאכלי השבת גרר דיני הלכה, המעידים על גודל חיובו, כמבואר בלבוש בס"י תרפו סע"ב לגבי דין תענית אסתר: 'ולא מתענין ביום ו' שלפניו משום כבוד השבת, שלא יוכלו להכין צרכי שבת ביום התענית אם היו מתענין ביום ו', שלא היו יכולין לטעום התבשילין של צרכי שבת'. הרי שגם לא הסתפק בטעימה ופליטה, אלא חיוב זה דוחה את קביעת התענית. ויש לעיין ביסוד מנהג זה, אם יש לטעום קודם היום כדי להכשיר את מאכלי השבת שיהיו ערבים דיים, או שהוא מעלה בפני עצמה, מכבוד השבת.

הכלבו בס"י לו כתב: 'טועמיה חיים זכו, מצוה לטעום תבשילי שבת בערב שבת כדי לתקנם כהוגן, ויהיו נאכלין לתאוה'. וכן צידד המשנ"ב בס"י רנ"ב: 'מצוה לטעום מכל תבשיל בע"ש כדי לתקן יפה כהוגן. ועיין בספר שלחן שלמה דהטעימה בשבת מכל מין בודאי היא מצוה, ורמז לזה טועמיה חיים זכו'.

אולם במחזור ויטרי סי' קצא כתב בטעם הדין: 'טועמיה חיים זכו. תנא כל הטועם תבשילו בערב שבת, מאריכין לו ימיו ושנותיו', ולא תלה חיוב זה באפשרות תיקון המאכלים. וכן עמד בשער הציון סק"ח על נקודת ההבדל בין הטעמים וכתב: 'בשולחן שלמה משמע דעצם הטעימה היא מצוה', ומכבוד השבת הוא. וכן כתב השל"ה שבת פרק גר מצוה להדיא: 'מצוה לטעום קודם השבת טעם תבשילין של שבת לכבודה'.

בני הבית ידעו שיש מי שטעם. ולא מדיני שליחות אתינן עלה, אלא שכולם שותפים לדאגה זו שהמאכלים שיהיו ערבים לשבת, ויודעים שטעמם אחד מבני הבית.

הגר"א נבנצאל כתב לנו שאפשר לבאר הנהגה זו, שאם יהא נדרש להוסיף בתבשיל מלח או כיו"ב, חיישינן שיוסיף בשבת ויגיע לחילול שבת, ולהכי טועמים לפני שבת בכדי שלא יגיעו לכלל עוון ומכשול וחילול שבת.

ואפשר, שכל מעלת הטעימה לפני שבת נועדה להדגיש את טעם תבלין השבת שנזכר בגמ' בשבת ב"ק ק"ט, ובכך שטועם לפני שבת, יודע להכיר בתבלין המיוחד של שבת. ולפי"ז, יש לכל אחד לטעום מהתבשיל.

מטעמי השבת, חש בהם ומשאיר לשבת. פעולה המורה על החשבת ומעלת השבת, שאנו משמרים את המטעמים לשבת מלכתא. לפי"ז, דווקא בער"ש ניכר מעשה השיור. אמור מעתה, שכבר במעשיו שטועם ומשייר בכוונה לשבת, מכבד ומייקר את השבת, ועל כן מאריכין ימיו.

השתא דאתינן להכי, יש לבאר שאף לטעם שאמר הכלבו דלעיל שיש לטעום בכדי לתקן את המאכל, אין הכוונה לבדוק אם יש להוסיף תבלין בלבד, אלא שיהא דאגתנו בער"ש למאכלים ערבים בשבת, הגם שיודע מכבר שהינם ערבים ובדק זאת ביום ה'. ודאגה זו קודם כניסת היום, הינה מכבדת ומייקרת את מעלת השבת. ואפשר דלהבנה זו, לא נדרש מכל בני הבית לטעום, אלא שכל

כיבוס לפני השבת

הבגדים - להבטיח שיהיו לו בגדים מוכנים ונקיים לשבת בזמן, או כדי שיהיה פנוי ביום שישי לצורך הכנות נוספות.

הרי"ף בשבת ב"ק ק"ט. והרא"ש בב"ק פ"ז סי' יט כתבו בהאי דינא שהתקנה היא לצורך הבגדים: 'ושיהו מכבסים בחמישי בשבת מפני כבוד שבת ללבוש לבנים, ובע"ש אין פנאי לכבס'. ואילו המאירי בב"ק שם פירש שהתקנה ביקשה לפנות את יום שישי לצורך הכנות אחרות לשבת: 'שיהו מכבסין בחמישי בשבת לכבוד שבת ולא ימתינו עד ערב שבת, מפני שיניחו ערב שבת כלו לצרכי הכנת שבת'. (פרט למצב של אונס, שצריך לשבת בגד נקי, כמבואר בבן איש חי שנה ב' פר' לך לך אות ח ובכה"ח סק"כ).

לכנס ביום חמישי - דאגה לבגדי שבת, או תקנת יום הכיבוס

הגמ' בב"ק ב"ק פ"ב. מנתה בין יתר תקנות עזרא: 'ושיהו מכבסין בחמישי בשבת, משום כבוד שבת'. השו"ע בס' רמב הביא דין זה להלכה: 'תקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בחמישי בשבת, מפני כבוד השבת'.

תקנה זו טעונה ביאור, שהרי כבר איתא במדרש תנחומא בראשית סי' ב' ובמסכת שבת ב"ק ק"ג. שדרשו מהפסוק וכבדתו, שיש ללבוש בשבת בגדים נקיים ומכובסים. ברור א"כ שתקנת עזרא לא נועדה להורות על חובת הכיבוס, אלא על זמן הכביסה - יום חמישי.

הראשונים נחלקו בטעם התקנה לכבס בחמישי מפני כבוד שבת; האם נתקנה לצורך

ברם המחצית השקל סק"ג כתב בביאור דברי המג"א, שגם המג"א סבור שצריך בגדים מכובסים ונקיים בשבת, אלא שדין זה פשוט וידוע היה אף לפני תקנת עזרא ובכלל דיני עונג שבת הוא, והתקנה היתה למנוע מלהשאיר את מלאכת הכביסה לערב שבת: 'דלא היתה תקנות עזרא כי אם מי שצריך לכבס לצורך שבת, שאין לו מכובסים, צריך לכבס בחמישי. אבל מי שאין לו מכובס וצריך לכבס שמחוייב לכבס לכבוד שבת אין צריך לזה תקנות עזרא, ועל זה לא תיקן, כי הוא מכלל עונג שבת'. ולפי"ז אין כלל מחלוקת, אלא שהרי"ף, הרא"ש והאליה רבה הזכירו את המטרה של התקנה, שעזרא דאג לבגדים נקיים, ואילו המאירי והמג"א כתבו את גדר זמן התקנה, שלא יכבס ביום שישי.

עפ"י טעמים אלו, יש לדון אם ניתן לכבס אף קודם יום חמישי. האליה רבה סבר שעיקר התקנה היא שיהא לו בגד מכובס לשבת, ואף לפני יום חמישי ניתן לכבס, כהבנת המחצית השקל, והביא ראייה לכך מדברי רש"י בב"ק כדף פב.: 'מכבסין בגדיהם לכבוד שבת... דבש"ס נזכר ביום חמישי (ומדוע לא ציין רש"י שהתקנה לכבס ביום חמישי). וקאמר רש"י דלא תטעה לפרש דהתקנה היה על חמישי כהבנת מג"א, ודו"ק'. וכן כתב רבי חיים פלאג"י בעיני כל חי, בב"ק שם: 'וכל הקודם לכבס הרי זה משובח, כיון שלא לובשו כי אם בשבת'. וכ"כ הבן איש חי שנה בפרשת לך לך סק"ח: 'ואם מכבסין ביום ד' ג"כ חשיב לכבוד שבת כמו יום חמישי'. אך הכף החיים בסי' רמב סק"ט כתב עפ"י הסוד, שיש לכבס דווקא ביום ה'

כן נחלקו בהאי טעמא הפוסקים; המג"א שם סק"ג באר האי דינא: 'שלא יכבסו בע"ש, שיהיו פנוים לכבוד שבת'. ובביאור דבריו כתב הפרמ"ג, שהבין את טעם זה: 'דלא תימא לכבוד השבת שיהיו לבנים לשבת. והמחבר כתב מפני כבוד השבת נתן טעם דווקא חמישי ולא ששי, שיהיו פנוים'. כלומר, אין כאן תקנה חיובית לכבס ביום חמישי, ולא קבעו את יום חמישי בכדי שיהא לו בגדים לשבת, אלא תיקן עזרא שלא ייעד את יום שישי לכביסה, כדי שיהא פנוי יום שישי להכנות לשבת. ונחלקו האחרונים אם נאסר לכבס רק מבוקר יום שישי, כדעת האור לציון ח"ב פרק טז, שכך יותר לו יום שלם להכין לשבת. או כבר בליל שישי נאסר לכבס כמש"כ החוט השני ח"א פ"ג סק"א אות ד, עמ' נג שכן גזרו על כל יום שישי - במלואו.

אולם האליה רבה סק"ט מתייחס למג"א וחולק עליו: 'דעיקר התקנה לכבס לכבוד שבת. והא דלא תיקן בערב שבת משום שאין פנאי לכבס, או דבדוחק נתכבס ונתייבש באותו היום. ודלא כמג"א דמשמע מיניה שהבין דעיקר תקנה היה שלא לכבס בערב שבת שיהא פנוים לכבוד שבת, דליתא. וכן מבואר בספר צדה לדרך שכתב מתקנת עזרא שיכבס אדם בגדיו לכבוד שבת'. הרי שהתקנה היא לצורך הבגדים. וכן הסיק בשער הציון שם סק"ט: 'כן הסכים באליה רבה וכן במאמר מרדכי ושאר אחרונים, דזהו עצם התקנה, ודלא כמגן אברהם דמשמע מיניה דעיקר התקנה היה שלא לכבס בערב שבת'. וכן צידדו היש"ש בב"ק פ"ז סי' מג תקנה ד' ושו"ע הרב שם סעי' יא.

במילואים הקלו בכיבוס ביום שישי כיון שכיום הכיבוס מהיר ופשוט. אולם משמיה דהגריש"א זצ"ל נאמר שאף האידנא קיימת תקנת עזרא לכבס ביום חמישי. ובאשרי האישי או"ח ח"ב פ"א אות ח דן אף להחמיר בגיהוץ בער"ש, והאור לציון ח"ב פרק טו הערה א אסר תליית הכביסה בער"ש. ויש שנהגו שאף שמכבסים ביום שישי, להקפיד לכבס את בגדי שבת ביום חמישי, משום תקנת עזרא. השמירת שבת פמ"ה הערה יג אסר לכבס ביום שישי, אך לא משום תקנת עזרא, אלא סבר שיום שישי מיועד להכנה לשבת בדברים המוסיפים בכבוד שבת. וכיון שכיום אין מכבסים דווקא לבו ביום, לכן כיבוס ביום שישי לא מורה על הכנות לשבת דווקא ולא מוסיף בכבוד שבת, וימנע מכך.

נפק"מ נוספת לכך יהיה היכא, שכל צורכי השבת מוכנים לו מכבר, האם ניתן בכל זאת לכבס בערב שבת. בחוט שני ח"א פ"ג סק"א אות ד', עמ' נג. כתב דלא פלוג רבנן ואין לכבס בהאי יומא כלל. אולם, בשבט הקהתי ח"ב ס' קד אות ד כתב שהתקנה נועדה לדאוג שבגדי השבת יהיו מוכנים לו ברווח. ולכן אין איסור בכיבוס עצמו בערב שבת אם הוא פנוי לכך.

או מיום ד': 'ומ"מ אם אפשר יותר טוב לכבס ביום ה' או ביום ד', משום דמיום ד' ואילך הוא מכלל שבת הבאה... דביום ד' מקבלין את הארת הנפש משבת הבאה, וביום ה' מקבלין הארת הרוח וביום ו' הארת הנשמה יעו"ש. וא"כ כיון שבהם מקבלין הארת שבת הבאה טוב לכבס בהם בגדי שבת הבאה, כדי שיהא מכין לשבת בימים שמקבלין בהם הארת שבת'. ולדבריהם, תוקן לכבס דווקא ביום חמישי, שכן יש עניין בהכנת הלבוש לקראת שבת. וכן סבר בחסד לאלפים לבעל הפלא יועץ על ס' רמב. ובטעם התקנה צ"ל, שכל הנעשה בסמוך לשבת ניכר יותר כבוד השבת שעושה למענה.

הגרי"ז סולובאצ'יק פרשת ויתרו על הפסוק 'ויגד משה' כתב שאחרי שאמרו ישראל רצוננו לראות את מלכנו, התחדש להם דרכי קבלת פני שכינה, וביניהם כיבוס בגדים, שיהיו נכונים ומזומנים ויציאה מהמחנה לקבלת פני שכינה. וכן יש לנהוג לפני שבת. לדבריו, לתקנת עזרא יש משמעות רבה בהנהגה לקבל פני שכינה.

ישנה נפק"מ לכל זה בזה"ז, שמלאכת הכיבוס פשוטה ולא אורכת זמן כבעבר, האם להתיר לכבס ביום שישי, או שיש לאסור בכל זאת. בילקוט יוסף ובהערת הגר"א נבצאל

אפיית חלות בערב שבת

שיעור חלה בבית, לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ויום טוב, והוא מכבוד שבת ויום טוב, ואין לשנות, מפורש בדבריו שמדיני כבוד שבת נהגו כן. ותינה שבאפיית החלות יש משום כבוד היום, אך צ"ב מדוע

אפיית חלות בערב שבת -

כבוד שבת, תיקון הטא אדם הראשון, שיהיה לעניים, שלא יאכלו בשבת פת פלטר, דומיא דלחם הפנים

הרמ"א בס' רמב סע' א כתב: 'נוהגין ללוש כדי

שניתן לאפות גם ביום חמישי. וכ"כ הפרמ"ג שעיקר התקנה דאגה לעניים, ולא משום כבוד השבת, אלא שנהגו לאפות בער"ש מפני כבוד השבת.

בשו"ת משנה הלכות חלק טו סי' צה תמה על תקנת עזרא זו, שתיקן לטובת העניים בערב שבת שהינו זמן המיועד להכנת צורכי שבת. ומשום כך הבין, שיש בתקנה זו גם מכבוד השבת. ונפק"מ לכך, שהאידנא שלא אופים עבור העניים, יש לאפות מפאת כבוד השבת. לדבריו, אומנם עיקרה של התקנה נועדה לכבוד העניים, אך מכך שנקבעה לע"ש ברור שיש בה גם כיבוד שבת. כן מדויק הוא בשו"ע הרב בס"י רמב, שלגבי תקנת עזרא לכיבוס הבגדים כתב בסעי' יא: 'עזרא תיקן שיהיו מכבסים בגדים בחמישי בשבת מפני כבוד השבת... אבל בע"ש אין פנאי לכבס מפני שצריך להתעסק בצרכי שבת', ואילו לגבי תקנת אפיית הפת כתב בסעי' יב: 'ונהגין ללוש כדי שיעור חלה כל אחד בביתו לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת, ולא ליקח לחם מן השוק כמו בשאר ימים. ודבר זה מכבוד שבת ויו"ט, ואין לשנות המנהג'. הרי שלעומת תקנת הכיבוס שיעודה לתוצאה הרצויה, בגדים נקיים לשבת, ולכן הוקדמה ליום חמישי, בכדי לא להפריע מעבודת היום וההכנות לשבת כמש"כ הלבוש בס"י רמב, האליה רבא סק"ט והט"ז סי' רס סק"א, לתקנת האפיה ישנו גם יעוד בכבוד השבת, וייעדו את יום שישי שהוא יום שמיועד לכבד את השבת, שיאפו ויכבדו את השבת גם בכך.

המשנ"ב בס"י רמב סק"ו כתב עפ"י המג"א על מנהג זה שהרמ"א הביא: 'היינו מלבד

נהגו ללוש כדי שיעור חלה. וכי בהפרשת החלה יש כדי לכבד את היום.

הביאור הלכה שם כתב שמקור האי דינא לאפייה בערב שבת הינו מהנאמר: 'והיה ביום השישי והכינו את אשר הביאו, את אשר תאפו אפו'.

באבות דרבי נתן פ"ט איתא: 'מפני מה מסרו מצות חלה לאשה ולא לאיש. אלא שהיה אדה"ר חלתו של הקב"ה טהורה, וטמאתו, לפיכך מסרו לה מצות חלה כדי שיתכפר על החלה שטמאתו... אדם חלתו של עולם היה בשביל שגרמה לו שיטמא לפיכך נתחייבה בחלה', הרי שחיוב ומעלה זו הטילו במכוון על הנשים בכל ערב שבת, לכפרה בעת התקלה.

במסכת ב"ק ב"ד פב. נזכר דין אפיית לחם בכלל תקנות עזרא: 'ושתהא אשה משכמת ואופה, כדי שתהא פת מצויה לעניים'. לכאורה, אין כאן תקנה לאפות בערב שבת, אלא תקנה על כל יום מימי השבוע, וכן הוא במאירי שם להדיא: 'שתהא אשה משכמת ואופה באיזה יום שתאפה, בכדי שבזמן שיבאו העניים לפתח לא יהיו נדחין מצד שאין הפת אפויה. והרי זה פרוס בולי ובוטי, תקנה לעניים שלא יצטרכו לטרוח ולחזור, ותקנה לבעלי בתים שלא יחדרו'.

אומנם, בירושלמי במגילה פ"ד ה"א נאמר שאת מתקנות עזרא הינה אפיית חלות בער"ש: 'הוא התקין שיהו אופין פת בערבי שבתות, שתהא פרוסה מצויה לעני'. אך מטעם התקנה עולה שביסוד תקנת עזרא עמדה הדאגה לעניים, ולא נועדה לכבוד השבת. כן מבואר בדרכי משה בס"י רמב שכתב

פת כשירה, ולא פת פלטר. ושפיר מובן מדוע הרמ"א הכא ובהלכות יו"ט בסי' תקכט כתב שגם בערב יו"ט יש לאפות חלות.

ישנה נפק"מ לכל הני טעמים אלו, לגבי האידינא, שחלות המאפיות מצויות, אם יש לאפות בדווקא. הביאור"ל שם סעי' א בד"ה 'זהו' כתב: 'ובעו"ה היום התחילו איזה נשים להשבית המנהג ההוא, ולוקחין מן האופה ולא שפיר עבדי, דמקטינים בזה כבוד שבת'. הרי הביין שיש לכל אישה לעמול בדוקא ולאפות, ובכך מתכבדת השבת, וכ"כ במשנה הלכות חלק טו סי' צה. אך האור לציון ח"ב פרק מו סעי' א סבר שאין צריך להקפיד לאפות חלות בבית לכבוד שבת, ובאר כי דברי הביאור"ל נאמרו בכאלו שקנו פת פשוטה מהאופה, וכן סבר הגריש"א באשרי האיש ח"ב פ"א אות טו.

נפק"מ נוספת, אם אין לאישה צורך בעיסה גדולה, האם רצוי שתעשה עיסה כדי שיעור חלה, בכדי לקיים מצוות הפרשת חלה, ואף אם ישתיר לשבת אחרת, או שמא עדיף שתאפה כל שבת כדי צורכה, משום כבוד שבת שיהא טרי ובכדי שיהיה לעניים כל שבוע.

שהלישה והאפיה הוא מכלל כבוד שבת ויו"ט... עוד יש בזה טעם כדי לקיים מצות חלה לפי שאיבדה את אדה"ר שהיה חלתו של עולם שנברא בע"ש. מכך שהדגיש את הלישה והאפיה, נראה שהמבוקש הוא לא התוצאה בלבד, אלא עצם העיסוק של כל אישה ומשפחה, וכי היגיעה בהכנת החלות הינה מכבוד השבת. והמשך דבריו הינם ראייה לכך, שכן הוסיף טעם למנהג זה, שהאישה איבדה וכיבתה את חלתו של עולם, ולכך תיקנו להן לטרוח בהכנת חלה לשבת, לתקן את פגם האישה. הרי שיש עניין בעצם האפיה לכבוד שבת, ושיעשה ע"י הנשים, לתקן הפגם, וכ"כ בכך איש חי שנה ב' פר' לך אות ו. לטעם זה, אין צורך שתאפה האישה בערב יו"ט, שכן רק בער"ש נדרשת לתקן את פגמה.

בסידור היעב"ץ מוסך השבת הנוהג בער"ש, עמ' תקכד אות א כתב בטעמא דהאי דינא, שרצו שיהא כלחם הפנים: 'הלחם צריך לאפותו דוקא בערב שבת להיות חם הלקחו, דוגמת לחם הפנים שנאפין בערב שבת'.

ברם במג"א שם סק"ד מבואר שנהגו לאפות חלות בער"ש, בכדי שיאכל בשבת

רחיצה וטבילה לפני שבת

עריבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות'.

בשאלות דרב אחאי פרשת בראשית שאילתא א כתב: 'כך היה מנהגו של הלל הזקן במעלי שבתא, אומר לו אדם להיכן אתה הולך אומ' לו לעשות מצוה, ואיזו היא מצוה

לרוחץ לכבוד שבת - נקיות, או הכנה לשבת איתא בגמ' בשבת ב"ב כה: 'דאמר רב נחמן בר רב זבדא, ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב... רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות. ואני אומר, מצוה. מאי מצוה. דאמר רב יהודה אמר רב, כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת, מביאים לו

לביית המרחץ כדי לנקות את הגוף בשביל כבוד שבת, וכן מוכר המעשה שהלל רחץ בערב שבת והטרידוהו בשאלות להקניטו, כמסופר במסכת שבת בדף לא. כן הובא במסכת סנהדרין בדף צה. שאבישי בן צרויה רחץ בד' גרבי בערב שבת.

הרמב"ם בהלכות שבת פ"ל ה"ב כתב שמצוה לרחוץ בערב שבת, והאליה רבה בס"י רס סק"א הביא משמיה דהראב"ן שמצוה זו הינה משום מצוה לשמוע לדברי חכמים. אך הברכי יוסף סק"א ובמחזיק ברכה שם חלק וסבר שהמצוה משום כבוד או עונג שבת.

השו"ע בס"י רס פסק: 'מצוה לרחוץ. הגה: כל גופו. ואם א"א לו, ירחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בע"ש. ומצוה לחוץ הראש ולגלח הצפרנים בע"ש'. וכתב המשנ"ב שם סק"ה שאין רחיצה ביום ה' מועילה: 'אבל ביום ה', לא הוי יקריה דשבת', כלומר, החיוב שיהא ניכר ברחיצתו שנוהג כן לכבוד השבת, ולא ניכר שרוחץ לכבוד מעלת השבת אלא שרוחץ בער"ש. משמע שכל יום שישי מהני, אף מהבוקר. אומנם הרמ"א בס"י רסב סעי' ג הביא מהגהות מרדכי: 'וילביש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרוחץ עצמו, וזהו כבוד השבת. וע"כ לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב, שילביש עצמו מיד'. ומשמע שככל שרוחץ קרוב לשבת עדיף טפי. אלא שהזהיר המשנ"ב בריש ס"י רס לכל יאחרו מדאי ויעברו על איסורי תורה בשלבי הרחיצה.

במטה משה שבת, הביאו האליה רבה בס"י רסב סק"ו כתב בטעם האי דינא שיש לרחוץ סמוך לשבת: 'כדי שתבא ההנאה בשבת עצמו, דרחיצה הנאה שלאחר שעה היא, כמו

שכתב הרמב"ן. וכדי שיהנה בשבת מהרחיצה, דחו את הרחיצה סמוך לשבת. עפ"י"ז כתב בשיירי כנסת הגדולה שאם התרחץ ביום ו' בעוד היום גדול: 'צריך לחזור ולרחוץ פניו ידיו ורגליו סמוך לערב'. ואתי שפיר שכתב הברכי יוסף בס"י רס שיש ברחיצה מלבד קיום כבוד היום, גם עונג שבת.

בסדר היום טבילה בערב שבת, עמו' צד כתב: 'אחר שעשה כל מעשיו וצרכיו והכין כל עניניו והתפלל מנחה, וכבר נטה השמש לערוב, ייחס לו יורה של מים חמים שירחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, והוא כבוד להדר עצמו כדי להקביל פני הכלה בפנים מאירות ונקיות וטהרה'. הרי שרוחץ עצמו לפני השקיעה עד כמה שניתן להיות נקי וטהור, ולקבל כך את השבת.

טבילה בערב שבת - הבדלות מהחול, דרך תשובה, או כבוד השבת וקבלת קדושה

באוצר הגאונים תשובות ס"י יד מובא ששאלו את רב יהודאי גאון אם יש לברך על הטבילה בערב שבת ועיו"ט, והשיב שמיום שחרב בית המקדש אין דיני טומאה וטהרה, ואין חובת טבילה בערב שבת.

בשדי חמד מערכה ח בערך 'טובל' כלל מו בדין 'חייב אדם לטהר עצמו ברגל', הביא משמיה דהבית שואבה שכתב שמי שטובל לפני הרגל ולא לפני שבת, מזלזל ופוגע בקדושת השבת. והשיג עליו השדי חמד שפוק חזי מה עמא דבר, שטובלים בערב יו"ט דומיא דזמן המקדש, ולא טובלים כל ערב שבת.

מקורות רבים כתבו על מנהג הטבילה והטהרות בערב שבת, ואפשר למנות חמש

ובדברינו יש סמך לדבריו. כי שינוי בגדי שבת מבגדי חול נלמד במדרש הנ"ל מפסוק ורחצת וסכת ושמת שמלותיך כמבואר וסמכן הכתוב אהדדי כי אחר ההכנה ברחיצה ובכוונת הלב יוכל לקבל אור נועם שבת'.

ג. תוספת נשמה: בשער הכוונות הביא שהאר"י אמר שעם סיום קריאת השמו"ת יש כח באדם לקבל תוספת קדושת השבת, ורק אז יטבול לכבוד השבת. כלומר בכח קריאת השמות להסיר את הקליפה, ובטבילה משפיעים את קדושת השבת. והחיי אדם בספרו זכרו תורת משה סי' א' סעי' ב' כותב בזה"ל: 'כי כאשר יכוין האדם את דעתו ויהיה יראת ה' בלבו באמת ויהיו מעשיו רצוים אזי בודאי לאחר שטבל בערב שבת בכוונה רצויה לקבל קדושת שבת, יבין בדעתו שנתוסף לו נשמה יתירה, כי ירגיש בנפשו יראת רוממות שבאה לו עד שתבער בו אהבת ויראת ה', וזה ברוך ומנוסה מכמה אנשים כמה פעמים בלא שום ספק אבל כשאין נשמתו טהורה, אז לא ירגיש בקדושת שבת'.

ד. התקדשות: הבעל שם טוב שמות פרשת יתרו כתב: 'ויכנס אחר זה למקוה (ויכוון בהיותו במקוה, כי שם אדנ"י ומלכות הוא סוד הדיבור, ושם הוי"ה הוא זעיר אנפין סוד הקול, ושם אהי"ה סוד המחשבה. ובמקוה, הגג של המקוה נגד שם אהי"ה וארבע רוחות של המקוה נגד ארבע אותיות של הוי"ה ברוך הוא, וקרקע המקוה נגד שם אדנ"י ושלושה שמות אלו בגימטריא יב"ק הוא ראשי תיבות יחוד ברכה קדושה), ויכוון לבו לבקש מאת הקב"ה שיכנס לקבל הקדושה והטהרה למחשבתו ולקולו ולדיבורו... ואז יאיר על נשמתו קומה הרוחנית, קומה אותיות מקוה, ויאמר פסוק

יסודות במנהג טבילה זו כפי שעולה מן המקורות;

א. הכנה ולכבוד השבת: בסידורו של שבת ח"א שורש א ענף ג כתב: 'ולקבלת אור הלז צריך קודם ההכנה שבארנו לעיל וע"י טבילה כאמור. ולכן רמזה להשתים אלו הרחיצה שהיא טבילה במי המקוה כדי להתגרש מאתה כל בחי' הס"א כדי שתוכל לקבל אח"כ אור לבושי הבריאה, בחינת נעמי הרמוז בבגדי שבת'.

ב. טבילה כההליך של תשובה: האורחות חיים ח"א סדר תפלת ערב שבת כתב: 'ומה שאמרנו שהאומר ויכלו עונותיו מכופרין, נפקא לן מג"ש. דבויכולו כתיב ג' פעמים 'אשר', גם כן בפסוק ראשון שבפרשת פרה אדומה כתוב ג"פ 'אשר'. לומר לך, שכשם שפרה מכפרת, כך שבת מכפרת. זהו דאמרינן אם ישמרו ישראל שבת א', מיד הן נגאלין. לפיכך צריך אדם לטהר עצמו בע"ש, ולגוז שערותיו וצפרניו, כי היכי דליגזו ליה חובותיו. על כן אמרי ויכולו, דלהוי כפרה לישראל כפרה אדומה'. וכ"כ בערוך השולחן בס' רמב סעי' מא: 'והרבה טובלין גם במקוה לטהר את עצמם לקדושת השבת'.

בסידורו של שבת חלק א שורש א ענף ג כתב: 'וע"כ היתה צריכה להכנה הנזכרת בטבילה, והעיקר בכוונת הלב, לרחוץ מטנופת הרהורי הלב של היצר הרע המכונים בשם אל זר שבתוך האדם כמחז"ל ע"פ לא יהיה בך אל זר. כדי שתוכל אח"כ לקבל האורה מקדושת שבת הגדול, ועל כוונה זו כתב הרמ"א וילבוש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו, ולא נודע טעמו בזה.

הבעל שם טוב שמות פרשת יתרו כתב: 'וצריך האדם להכין את עצמו לקבל בקדושה ובטהרה את יום השבת, על כן צריך שיטבול במקוה בכל ערב שבת קודש, וקודם לזה צריך לשבור לבו בקרבו ולקבל עליו עול מלכות שמים, ולעזוב פשעיו וכל חטאיו, ולמאוס עצמו מרוב פשעיו, ומעתה מוכן לעבוד את ה' באהבה חסד ויראה גבורה, בכדי שיוכל הקדוש ברוך הוא להתפאר בו במדת תפארת, וזהו ישראל אשר בך אתפאר, וימסור עצמו על קדושת שמו הקדוש ועל ידי זה ינוצח הסיטרא אחרא נצח בבטחונו בה' יתברך ששייב את נדחו... ועל ידי זה נתגדל ויוכר כבוד מלכותו מלכות שם שמים לעד ולדור דורים'.

מקוה ישראל ה', מושיעו בעת צרה, ויכוון הראשי תיבות מי ים'.

ה. קבלת פני שכינה: הגרי"ז מבריסק פרשת ויתרו על הפסוק 'ויגד משה' כתב שאחרי שאמרו ישראל רצוננו לראות את מלכנו, התחדש להם דרכי קבלת פני שכינה, כיבוס בגדים ולהטהר, שיהיו נכונים ומזומנים ויציאה מהמחנה לקבלת פני שכינה. וג' דברים אלו יש לנהוג לקראת שבת. וכן כתב בראשית חכמה שער הקדושה פ"ז אות ק"ט: 'והעיקר שצריך האדם לעשות ביום השישי בגופו לקנות קדושת שבת ונשמה יתירה היא טבילה בארבעים סאה, כדי לפשוט לבוש רוח חול וללבוש רוח קדושת שבת, שהיא 'רוחא דנשיב מעתיקא שצריך טבילה' (וזה"ק ויקהל ר"ה א').

נטילת ציפורניים

לשבת כשהוא מנוול ומגודל ציפורניים. ניתן לסייע לטעם זה מהגהת הרמ"א על סעיף זה: 'ואם היו שערות ראשו גדולות, מצוה לגלחן'. הרי שהגדל מעבר למקובל ולנהוג, מהווה כגנאי וניוול. וכן הוא בגמ' ביבמות ב"דף מ"ח. שלגדל ציפורניים זהו ניוול.

במחצית השקל שם כתב: 'כי צפורני הידים, להיותם גלויים ונראים, יש לחוש בהן יותר לכבוד שבת, ולקרוב קציצתן ליום השבת. גם שלא יהיו גדלים בשבת'. הרי שהבין שכל שהציפורניים גזוזות היטיב הינו יותר מכובד, ולהכי יש להסמיך את גזיזתן לשבת.

בבאר היטב בס"י רסח סק"ב הביא מהשל"ה, שפעם אחת נגלה רב לתלמידו

זמן וטעם נטילת ציפורניים

השו"ע פסק בס"י רס: 'ומצוה לחוף הראש ולגלח הצפורנים בערב שבת'. יש לעיין ביסוד דין זה, מאי טעמא של דין נטילת הציפורניים בער"ש.

המהרש"ל מובא בב"ח שם כרך את גזיזת הציפורניים עם גזיזת שערות לכבוד שבת, וכתב עליה: 'מצוה להסתפר לכבוד שבת ויום טוב, ואפילו מצפרא דערב שבת מינכרא דליקרא דשבתא קעביד', הרי שהכנות אלו הינם מדיני כבוד השבת. וכתב המג"א בריש סי' רס שהיה רצוי בער"ש להתכונן את כל הכנות השבת, שכן בכך מראה את הכנות לשבת ומייקר את היום, אלא שלא פנויים כ"כ.

בגר"א מבואר שנועד דין זה שלא יכנס

באורחות חיים מלוניל הלכות שבת כתב שכיון ששבת מטהרת צריך לטהר עצמו בערב שבת ולגזוז ציפורניו, וזה יועיל שיגזזו לו מן השמים את כל חובותיו.

בחלום, ונעשה לו כתם במצחו, ואמר לו שזהו משום שלא נזהר מלדבר בברכת מעין שבע, ושלא נזהר מלגזוז ציפורניים בערב שבת.

בגדי שבת

ולשבת. ויש לבאר את טעם דין לבישת בגדים מיוחדים לשבת.

נאמר במדרש שיר השירים רבה פ"ו ס"ד: 'רבי אחא ורבי תנחום ב"ר חייא בשם רבי יוחנן ואת שבתותי קדשו, במה את מקדשו, קדשהו במאכל ובמשתה, ובכסות נקיה'. הרי שנועדו בגדי השבת לכבד ולייקר את היום. כן כתב בעל הטורים ברברים ה, טז: 'סמך כבד את אביך לשבת, שגם בשבת כתיב וכבדתו, וצריך לכבדו במאכל וכסות'. וכן הוא בדברי המאירי בשבת ב"ק ק"ג: 'מטכסיסי כבוד שבת ומן הגדולים שבהם הוא, שיכבדהו בהחלפת מלבושים נאים, שנ' וכבדתו'. וכן הוא בזוהר הקדוש ברעיא מהימנא פרשת צו דכ"ט: 'לענגא לו בכל מיני מאכל ומשתה, ולאוקרא לון בלבושין שפירין כגוונא דשבת דאתמר ביה כבדהו בכסות נקיה'. וכן נראה שסבר רבי ברוך בן שמואל ממגנצא בפיוט 'ברוך אל עליון': 'את עמו לשבות און בנעימים, במאכלי ערבות במיני מטעמים במלבושי כבוד'.

רש"י בשבת שם בד"ה 'מכבודתי' כתב: 'שמכבדין בעליהן'. שיש בבגדים מיוחדים אלו לכבד את הלובש. כן מבואר בגמ' שם ובדברי הטור והשו"ע בס"י רסב סע"ב שנאמר: 'ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת. ואם א"א לו, לפחות ישלשל בגדיו למטה דרך

יחודיות בגדי השבת - להבדיל מיום חול, להתייקר בהם, כבוד היום או עונג היום

כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי שהובא במסכת שבת ב"ק כה: 'כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת, מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצוייציין'. ולא התבאר יסוד טעם לבישת הבגדים, אם נועדו להכיר במעלת היום, או שהאדם מתכבד בבגדים נאים, או שהוא מדיני היום שיש ללבוש בגדים מיוחדים בשבת.

מקור לשינוי בגדים מצאנו דאיתא במסכת שבת ד"ף ק"ג: 'וכבדתו מעשות דרכיך, וכבדתו - שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. וכי הא דרבי יוחנן קרי למאניה מכבודתי'. והשאלות דרב אחאי בראשית שאילתא א הוסיף וכתב בדברי רבי יוחנן: 'דר' יוחנן קרי למניה דהוה לביש בשבתא מכבודתי', כמובא במדרש תנחומא פרשת בראשית ס"ב. כך עולה גם מדברי התוס' בב"ק ב"דף לו. בד"ה 'הרי הוא' שהביא את ביאור הירושלמי בטעם טבעו של השור שמועד ומזיק רק בשבתות: 'לפי שראה אותם במלבושים נאים אחרים, וחשובים בעיניו נכרים, ואינו מכירם'. והמעיל צדקה אות תתנו דייק מלשון הכתוב 'ועש' ה' אלוקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם', שעשה להם שתי כותנות, לחול

באכילה ובכסות נאה והיינו דכתיב ותתענג בדשן נפשכם. כן מובא באבודרהם מעריב של שבת: 'ומניח בקדושה לעם מדשני עונג. כמו והיה דשן ושמן ור"ל מקבלי הנאה דרך תענוג כמו שנאמר וקראתם לשבת עונג וזהו באכילה ושתייה וכסות נקיה. וכ"כ בר"י בר יקר ח"א עמ' צא והמחצית השקל בס"י רמב"ס ק"ג. וכן סבר בשו"ת צמח צדק בס"י כח עפ"י הגמ' בברכות בדף נז. שדירה נאה וכלים נאים מרחיבין דעתו של אדם, הרי שיש עונג ללבוש בגדים נאים. נפק"מ, למי שמכיר בעצמו שאינו עונג עבורו אם צריך להחליף בגדים מדין כבוד השבת.

בירושלמי בפאה פ"ח ה"ז איתא: 'אמר רבי חניני' צריך שיהיו לו שני עטיפין, אחד לחול ואחד לשבת מ"ט ורחצת וסכת ושמת שמלותיך, וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבתה... אמרו ליה רבי כעטיפתינו בחול כן עטיפתינו בשבת, א"ל אעפ"כ צריכין אתם לשנות לשבת'. הרי שישנו דין להבדיל את בגדיו מבגדי חול. כן מבואר במסילת ישרים פרק יט: 'הנה אמרו: רב ענן לביש גונדא, דהיינו שהיה לובש בגד שחור בערב שבת, כדי שיהיה ניכר יותר כבוד השבת בלובשו בו בגדים נאים, נמצא שלא לבד ההכנה לשבת הוא מכלל הכבוד, אלא אפילו ההעדר שמכחו יבחן יותר מציאות הכבוד, גם הוא מכלל המצוה, וכן אסרו לקבוע סעודה בערב שבת מפני כבוד השבת'. הרי לעומת רש"י במסכת שבת בדף ק"ט. שבאר שלבש שחור בכדי: 'להודיע שהיום אינו כדי להתנהג בחשיבות מלהתעסק בתבשילי שבת, ולא יטנף בגדיו בבישול קדירות' (ובמהרש"א כתב שבכך יוכל לשמור בגדים נאים לשבת), לדעת הרמב"ל

כבוד'. ובאר רש"י שם: 'שיראו ארוכים, והוא מדת עשירים... וכבוד שבת הוא'. הרי שנועדו הבגדים בכדי לכבד את היום. כן ניתן ללמוד מדברי השאילתות שם: 'מתבעי ליה לבר ישראל לאיענוגי ביה במיכלא ובמשתיא ויקוריה בלבושא ובכיסויא מעליא, דכתי' וקראת לשבת עונג וכבדתו'. וצ"ב אם הכוונה שמתכבד הלוּבש אצל הרואים אותו, ולפי"ז לבודד בביתו אין מעלת לבישת הבגדים. או שמא מתכבד בעיני עצמו כשלוּבש בגדים מכובדים אף בחדרי חדרים. ואפשר, שמתכבד בעיני השבת שנכנסה, וזהו טמון בדברי רש"י 'כבוד שבת הוא', ולא כתב שהוא כבוד הלוּבש זאת בשבת.

הרמב"ם בהלכות שבת פ"ל ה"ג כתב: 'ומכבוד השבת שילבש כסות נקיה, ולא יהיה מלבוש של חול כמלבוש של שבת. ואם אין לו להחליף, משלשל טליתו כדי שלא יהא מלבושו כמלבוש החול'. משמע ששני טעמים נאמרו בלבישת בגדי שבת, כבוד היום ולהכיר ולהבדילו מימות החול.

במדרש שכל טוב פרשת בשלח פרק טז הובא שבגדי השבת הינם בכלל עונג שבת: 'אמר רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו, שנאמר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך, במה מענגו, בדגים גדולים, בתבשילין נאים, במיני בגדים, במאכל במשתה, בכסות נקיה'. וכן מבואר במדרש רבה דברים ג, א: 'א"ר חייא ברבי אבא, את מקדש את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ומהנה את נפשך, ואני נותן לך שכר'. וכן הוא באורחות חיים ח"א, תפלת ערב שבת: 'לעם מדשני עונג פי' מקבלי הנאה תענוג, כדכתיב וקראת לשבת עונג, וזהו

של שבת כעטיפתך של חול מעשות דרכך שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך של חול. בספר המנהגות לר' אשר מלוניל בדף לז נאמר: 'גם מנהג (ל) כל ישראל יצא אדם בלא מנעלים ובלא טלית או בלא סרבל וגלימא ומשמע כי לזכור יום ה[שבת] נהגו כן שלא ישכח יום השבת ויוציא מרשות היחיד לרשות הרבים ועל זה חטא מקושש שלא נהגו (1) כמנהג הזה ויצא בלא טלית ולא היה עליו אות', וכן מבואר ביפה ללב ח"ב סי' רסב אות ב. ולמעשה זהו פסק הרמ"א בס"א שא סוסעי' טז עפ"י הכלבו: 'לא יצא אדם בשבת כמו שהוא יוצא בחול בלתי דבר אחר, שיזכור על ידו שהוא שבת, ולא יבא לחללו'.

המג"א בס"א רסב סק"ב הצריך שאף יכין טלית מיוחדת לשבת: 'וטוב שיהי' לו טלית אחר. ובכתבים איתא, טוב שלא ילבוש בחול מכל מה שלבש בשבת אפי' חלק'. הרי שישנה גם קפיא מלבוש בחול את בגדי השבת. וכ"כ המשנ"ב שם סק"ה והביא דרשת חז"ל: 'דכתיב וכבדתו ודרשו חז"ל שלא יהא מלבושיך של שבת כמלבושיך של חול וטוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול אפילו חלוק. ואם אפשר לו טוב שיהיה לו גם טלית אחר לשבת'. הרי שלא הסתפקו בהיכר של חלק מבגדיו, אלא מחוייב להחליף את כל בגדיו לכבוד השבת. כן צידד להדיא החיד"א במורה באצבע אות קלט: 'ואשריו למי שיש לו בגדים מיוחדים לשבת מכף רגל ועד ראש, ולא יעלה עליו שום בגד קטן וגדול שלבשו בחול' ומסתברא, דלאו משום היכר הוא.

יש שרצו ללמוד מכאן שיש להחליף אף מנעלים. אולם בירושלמי בשבת פ"ו ה"ב

נהג כן מדיני כבוד השבת, שיהא ניכר כבודו של הבגד המיוחד של שבת.

בגמ' שם איתא: 'ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת. ואם א"א לו, לפחות ישלשל בגדיו למטה דרך כבוד'. הב"י בס"א רסב הביא מדברי הכל בו בס"א לא: 'ישלשל בגדיו, פירוש יתירם. כדי שלא ילבשם כדרך שלובשם בחול מקופלים בחגורו כדי שלא יתלכלכו בטיט החוצות, או שלא יכבדו עליו במרוצת הילוכו בחול'. הרי שצריך שיהא היכר בבגדיו שמכבד את השבת.

האליה רבה סי' רסב סק"ד הביא מפירוש רבנו בחיי שבהתהדרות בבגדים מציין את ההשגחה האלוקית: 'דשבתאי כוכב של יום השבת מורה למעט אכילה ומניעת תשמיש, ולבישת בגדים שחורים, לכך ציווה הקדוש ברוך הוא לעשות בהיפך, שלא לטעות אחר הכוכבים'.

בארחות חיים הלכות שבת, ע"ש, אות ט נאמר טעם חדש: 'ומחליף בגדי חול ולובש בגדי שבת לכבוד שבת, כדי שיזהר שהוא יום קדוש ואסור בעשיית מלאכה', וכן כתב בספר מצוות זמניות, לרבי ישראל ב"ר יוסף הישראלי תלמיד הרא"ש בהלכות שבת ששני טעמים אלו עמדו בבסיס החיוב בבגדי שבת: 'וצריך להתפנות בבגדים החמודות בשבת, כדכתיב ולקדוש י"י מכובד... וזו לשני דברים, האחד יען אשר הוא יום עבודה, וצריך להכין את עצמו כמי שנכנס לפני המלך, או כחתן שמתפאר אצל הכלה. והשני, מפני שכשילבשם המאמין יהא מראה עצמו בהפך תבנית החול ויזהר מעשות מלאכה בהם. ומזה הטעם אמרו שלא יהא עטיפתך

מתקנין שבת שלהם, ואחר כך היו מתעטפים כחתנים, ואומרים בואו ונצא לקראת שבת מלכתה'. וכן כתב המשנ"ב שם בסק"ו להדיא עפ"י החיי אדם שמעלת לבישת בגדי השבת, לא נועדה שיתכבד האדם בכגדים נאים אלו, אלא יכבד את השבת בלבושו את הבגדים הנאים: 'נאים - כפי יכלתו, ואפילו אם הוא בדרך לבדו ובבית א"י ג"כ ילבוש בגדי שבת, כי אין המלבושים לכבוד הרואים כי אם לכבוד השבת'.

כן היא לשון החיי אדם בספרו זכרו תורת משה ס"א: 'ולכן כיון שמאוד גדולה קדושתה לכן רצה הקדוש ברוך הוא לזכות אותנו שנוכה כולנו לנשמה יתירה וקדושה יתירה בשבת. ולכן צוה אותנו לשבות ביום הקדוש הזה ולכבדו ולענגו... ולכן מחוייבים אנחנו לכבד יום הקדוש הזה וצוה לנו הכתוב לכבדו בכל דבר מימות החול, כמו שכתוב וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצריך ודבר דבר, רצה לומר שתכבדו בכל דבר שאפשר לכבדו ושלא לעשות דרכיך כמו בחול... ולכן ארז"ל שצריך לכבדו בכסות נקיה דהיינו שילבוש בגדים נאים כפי יכולתו, ועל כל פנים ישנה ממה שלבוש בחול בכל מה דאפשר. ומזה תראה איך טועים עוברי דרכים כשהם על הדרך אין לובשים בגדי שבת והם בחושך ילכו, כי שבת קודש צריך לכבדו אפילו בחדרי חדרים, ואפילו בינו לבין עצמו, כמו שכתוב ביני וביני בני ישראל והלא הקדוש ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו... לכן יזהר כל אדם לרחוץ את עצמו... וללבוש בערב שבת סמוך לערב, כתונת לבן ובגדי שבת אפילו כשהוא בדרך או לבדו בביתו, וידמה במחשבתו שהמלך בא אצלו בביתו,

מבואר שלא נהגו להחליף מנעלים לשבת, שכן שאלו שם מדוע גזרו על הסנדל המסומר רק בשבת ולא בחול, והשיבו: 'לאו אורחיה דבר נשא מיהוי ליה תרין סנדלין חד לחולא וחד לשובתא'. וכ"כ בקרבן העדה שם שלא מצוי: 'שיתקין לו שני זוגות מנעלים אחד לחול וא' לשבת', ודי בתקנה שלא ילך בשבת עם המסומר, לגרום שלא ילכו כלל עם סנדל זה. וכן הוכיח הבן איש חי ברב פעלים ח"ד ס"י יג מכך שהברכה על נעילת המנעלים קבעה ברכה לעצמה, ואינה כלולה בברכת מלביש ערומים, שאינם כלולים בכלל המלבוש, ואין צריך להתקין מנעל מיוחד לשבת. וכמין ראיה יש להביא ממסכת כתובות ברוך סד: שהבעל חייב לקנות לאשתו נעל חדשה לקראת המועד, משמע שלא היה לה זוג נוסף לשבת. אלא שהפני משה על הירושלמי הנ"ל פירש שנאמר משפט זה בתמיהה, ולדבריו גזרו לילך במנעל זה רק בשבת, משום מעשה שהיה. ולדבריו, אכן יש להתקין נעלים אחרות לשבת. וכן הוכיח בשו"ת שבות יעקב ח"א ס"י כד מהרא"ש והרשב"א שהמנעל בכלל מלבוש, ויש להחליף מנעלים לכבוד שבת. וכ"כ הפלא יועץ מערכת מ'. וצ"ע אם די לצחצחם ולנקותן לקראת שבת.

אולם מלשון הטור מבואר שלבישת הבגדים נועדה לכבד את השבת עצמה, ולא שמתכבד בעיני אחרים ובעיני עצמו: 'וילבש בגדיו הנאים וישמח בכיאת שבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה. כדאיתא בפ' כל כתבי ר' חנינא מעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא ואומר, בואו ונצא לקראת שבת מלכתא'. וכן הוא לשון הסמ"ג עשין ס"ו ל: 'וחכמים הראשונים הם עצמם היו

וכל שכן שבת קודש שבא לו חלק מנשמה קדושה ונר ה' נשמת אדם, ואשרי מי שמבין למה אומרים בואי כלה, בודאי יראה ורעד יבא בו לכבדו יותר מאלו בא אליו מלך בשר ודם'.

בכך יש להטעים את פסקו של הרמ"א בסי' רסב סעי' ג שהביא מהגהות מרדכי: 'וילביש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו, וזהו כבוד השבת. וע"כ לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב, שילביש עצמו מיד'. כלומר, שיש ללבוש את בגדי השבת בסמוך לרחיצה. ואם נועדו הבגדים רק להכיר ולהבדיל מיום חול, לא היה מקום להורות ללבושם מיד בסמוך לרחצה. על כורחך, שיש בלבישתם כדי לכבד ולייקר את היום, וככל שיעשה זאת בסמוך ליום, כן ניכר בלבושו כבוד היום. וכן הוא לשון שו"ע הרב: 'וטוב ללבוש בגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו... כדי שילבוש אותם סמוך לכניסת השבת, ויהיה ניכר שבשביל כבוד השבת הוא לובשם'.

ולטעם זה אתי שפיר שהובא בליקוטי מהרי"ח, שהאר"י הק' אמר לומר בעת לבישת בגדי שבת את הפסוק: 'כל כלי יוצר עליך לא יצלה וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי, זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאיתי נאום ה''. וכן ביסוד ושורש העבודה צוואה, אות כט כתב לתת הודאה ושבח בעת לבישת בגדי שבת. דבר המורה על מעלת לבישת הבגדים.

בפרי צדיק פרשת ויגש השווה ר' צדוק הכהן מלובלין את לבישת בגדי שבת לבגדי כהונה: 'והיינו דבגדי שבת כמו בגדי כהונה וכמו שאמרו במדבר רבה ד, ה לבש בגדי כהונה גדולה וכו' בגדי שבת היו וכו'. ובבגדי

כהונה כתיב לכבוד ולתפארת, וכן נקראין בגדי קודש... שמכניסין קדושה לכהן, וכמו שאמרו בסנהדרין פג: בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם... וכן בגדי שבת מכניסין קדושה לישראל... שזוכין על ידיהם לקדושת תורה שבעל פה שהיא בחינת כבוד'.

בסידורו של שבת ח"א שורש א ענף ג כתב: 'ולקבלת אור הלז צריך קודם ההכנה שבארנו לעיל וע"י טבילה כאמור... כדי שתוכל לקבל אח"כ אור לבושי הבריאה, בחינת נעמי הרמוז בבגדי שבת... (אמר המדרש, ורחצת מטנפות ע"ז שלך וסכת אלו מצות וצדקה פי' שתקבל עליך לעשות מצות וצדקות ה' ואח"כ ושמת שמלותיך אלו בגדי שבת אור שבת הגדול, ואח"כ וירדתי הגורן שהוא זכות נעמי להיו' חופף עליה אור נועם העליון, כדי שתהיה ראוי לבועז בחינת צדיק יסוד עולם. והמבין יבין... וע"כ היתה צריכה להכנה הנזכרת בטבילה, והעיקר בכוננת הלב, לרחוץ מטנופת הרהורי הלב של היצה"ר המכונים בשם אל זר שבתוך האדם כמחז"ל ע"פ לא יהיה בך אל זר). כדי שתוכל אח"כ לקבל האורה מקדושת שבת הגדול, ועל כוונה זו כתב הרמ"א וילבוש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו, ולא נודע טעמו בזה. ובדברינו יש סמך לדבריו. כי שינוי בגדי שבת מבגדי חול נלמד במדרש הנ"ל מפסוק ורחצת וסכת ושמת שמלותיך כמבואר וסמכן הכתוב אהדדי, כי אחר ההכנה ברחיצה ובכוננת הלב יוכל לקבל אור נועם שבת. הרומז בבגדי שבת כמבואר היטב בדברינו למעלה'.

דומה שהכתב והקבלה ויקרא כג, ב כרך וכלל את כל הטעמים גם יחד: 'באמת אין שינוי המאכל והמלבוש עיקר המכוון בשבתות ובמועדים, כמאמרם ז"ל לא נתנו

קדירה לרבו - אל ימזוג בהן כוס לרבו'. הרי בעת שמשרת לפני השי"ת יש לכבד ולעטות בגדי כבוד.

יש שהבינו כי מדובר על החלפת בגדים לקראת שבת, כך באר ר' פרחיה שם בדף קיד.: 'פירוש מנין לנו שנשנה בגדינו לשבת ולתפלה ולכל דבר שיש בו עבודה לאל, דכתיב ופשט את בגדיו... הרי מעתה שיש שינוי בגדים [במקדש] מעבודה חמורה לעבודה קלה, [אף] אנחנו צריכים להחליף בגדינו של שבת ושל תפלה [לכבוד] וחשיבות יתר'. וכ"כ המאירי שם בדף קיג.: 'מטכסיסי כבוד שבת ומן הגדולים שבהם הוא שיכבדהו בהחלפת מלבושים נאים... אמרו מנין לשינוי בגדים מן התורה'. וכ"כ העיתים בס"ק קצח. וכן הבין המהרש"א בחידושי אגדות שם בדף יד.: 'לענין שינוי בגדי שבת מייתי לה', וכ"כ השפת אמת שם והבין יהודיע בשבת שם. כן נראה להבין ברי"ף בשבת בדף מב. מדפי הרי"ף שהסמין את שתי המימרות של רבי יוחנן יחדיו, את המימרה שקרא לבגדיו מכבודותי, למימרה מנין לשינוי הבגדים מהתורה.

האור זרוע בהלכות ערב שבת סי' יח כתב שהוא חיוב גמור: 'חייבין ישראל ללבוש בגדים נאים לכבוד שבת'. הבן יהודיע שבת בדף קיד הסיק על פי זה, שאם יש בידו לקנות או יין לקידוש או לבוש לשבת, יקנה את הלבוש שהוא חיוב מדאורייתא, ויעשה קידוש על הפת.

אולם בשו"ע הרב שם סק"ג כתב: 'חייב כל אדם להשתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת כפי יכולתו... ובדברי קבלה נאמר וכבדתו מעשות דרכיך'. ולא מדין תורה הוא.

שבתות ויו"ט לישראל אלא לעסוק בהם בתורה ובמצות, אבל הם סימנים ואותות לעניינו להזמין ולהכיין במ את נפשותינו אל קדושת הימים, כי זה כלל גדול בתורתנו, שהאדם נפעל כפי פעולותיו... ככה הוא בשנויי המלבושים והמאכלים... מפעולה זאת תתעוררנה המחשבות הטהורות בלב להטהר ולהתלבן בנפש אל קדושת היום, להבדילו משאר הימים ביתרון מעלה, להפנות מכל מחשבות הזמן ולתת עונג לנפשותינו בדרכי השי", וזהו עיקר הקדושה... קדשהו, במה אתה מקדשו, במאכל במשתה ובכסות נקיה... כוונתם בזה לדעת, לא להנאה... לכונת הערב לבד, וללבוש בגדים נאים רק להתכבד. אבל יכוין להרחיב בהם את הנפש להבריאת גופו והמשך מציאותו אל השלמות, כדי שישארו כלי כחות נפשו שהם איברי הגוף שלמים, ותהיה היכולת בנפשו להתעסק מבלי מונע במעלת המדות השכליות המביאים אל עבודת הקודש. וכן בבגדים הנאים... יכוין להרהיב בהם את הנפש להבריאת גופו והמשך מציאותו אל השלמות, כדי שישארו כלי כחות נפשו שהם איברי הגוף שלמים, ותהיה היכולת בנפשו להתעסק מבלי מונע במעלת המדות השכליות, המביאים אל עבודת הקודש... חכמת התורה'.

שינוי בגדים - מדאורייתא, או דברי קבלה

הגמ' במסכת שבת בסוף דף קיג: אמרה: 'אמר רבי אחא בר אבא אמר רבי יוחנן, מניין לשנוי בגדים מן התורה, שנאמר ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. ותנא דבי רבי ישמעאל לימדך תורה דרך ארץ, בגדים שבישל בהן

שנים מקרא ואחד תרגום

חושש בהם להיות פטור... אלא כנגד האוהבים הנאות העולם והיראים מפני הפורעניות, אמר הקדוש ברוך הוא עשו רצוני, כדי שייטב לכם ולבניכם לעולם. ודברי תוכחות, אם לא תעשו רצוני. אבל כנגד העושים מאהבה, לא אמר שכרם, כי אין קץ לשכרם, לכך יקרא אדם שנים מקרא ואחד תרגום לשם מי שאמר, למען תהיה תורת ה' בפיך. ואין מקיימים דין זה בשל סגולותיו.

וכן נכתב שהקורא שמו"ת זוכה ליראת שמים כמבואר באור זרוע שבת ס"ו מב, ולמשוך על עצמו רוח טהרה כמבואר בכף החיים בס"י רפה ס"ק לב. ובחידושי חתם סופר חולין ב"ד כח: נאמר כי ע"י קריאת שמו"ת, מבטלין קליפת נוגה והוא התרגום שנדבקה בתורה בעת שבירת הלוחות, ומבטלין אותו חד בתרי. וראה בכף החיים שם סק"כ.

פסק השו"ע בריש ס"י רפה: 'אף על פי שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בצבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו השבוע'. אומנם בגמ' לא נזכר לשון 'חובה', אלא 'לעולם ישלים'. ובשו"ת מהרש"ם ח"א ס"י ריג דייק מלשון הגמ' זו שאינו חובה גמורה.

בכף החיים שם ס"ק טו כתב שאין להפסיק באמצע קריאת שמו"ת: 'ויש טעם נכון וכמוס לדבר זה'. ולהכי כתב שם ס"ק לב שלא יפסיק באמצע קריאתו. והוסיף: 'ואני שמעתי, שבכח סגולת קריאת הפ' שמו"ת נברא מלאך אחד, והמפסיק בינתיים מערב במלאך ההוא ח"ו הקליפה'. וכ"כ ביסוד ושורש העבודה שער ח פ"א.

מועלת קריאת שנים מקרא ואחד תרגום

הערוך השולחן בס"י רפה סע"ב ב כתב שיסודה של התקנה בהררי קודש מימי משה רבנו: 'ובוודאי בשעה שתקן משה רבינו לקרות בתורה, תקן ג"כ תקנה זו שכל אחד יקרא שנים מקרא ואחד תרגום'. וכידוע התרגום ניתן בסיני, כמובא במסכת מגילה ב"ד ג..

מקור הדין נזכר במסכת ברכות ב"ד ת: 'אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי, לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור, שנים מקרא ואחד תרגום... שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור, מאריכין לו ימיו ושנותיו'.

וכבר דרשו על חיוב זה נוטריקון, כמבואר בלבוש בריש ס"י רפה: 'ואל"ה שמו"ת - ר"ת: ו'חייב אדם ל'קרות ה'פרשה ש'נים מ'קרא ו'אחד ת'רגום. וזה חייבים כל ישראל'. ובעל הטורים בריש פרשת שמות כתב על הפסוק ואלה שמות בני ישראל: 'ר"ת: ו'אדם אשר ל'ומד ה'סדר ש'נים מ'קרא ו'אחד ת'רגום ב'קול נ'עים י'חיה ש'נים ר'בות א'רוכים ל'עולם'.

אך בספר חסידים בס"י שא הובא: 'יהודי אחד לא היה קורא שנים מקרא ואחד תרגום שמאריכין לו ימיו ושנותיו, כי אמר, אני קץ בחיי למה אקרא. א"ל החכם, לא אמרו זה, רק כנגד האוהבי חיים. אלא מעתה מה שכתוב אריכות ימים בכיבוד אב ואם ובמשקלות, וכי בעבור זה יפטרו עמלים ומרי נפש שקצים בחייהם. אלא לא דברה תורה התוכחות שמי שאינו חושש בהם יעשה מה שלבו חפץ, ולא נאמרו הברכות על מי שאינו

באותו היום שמסיימין בו הצבור. וכתב שכן הוא ברמב"ן. כן באר המאירי בברכות כדף ה. : 'תקנו חכמים שיהא אדם משלים פרשיותיו בביתו, על הדרך שאדם קורא אותם בצבור בכל שבת ושבת'. מעין זה כתב הלבוש בס"י רפה ס"א: 'כדי שיהא רגיל בתורה', הביאו בטעמי המנהגים ח"א אות שמו. אומנם, כתב שאין צורך לקרוא שמו"ת לפני קריאת יו"ט, וכן פסק השו"ע בס"י רפה סעי' ז.

ב. החינוך לקראת סוף הערת המחבר כתב שחייבו לקרוא שמו"ת: 'כדי שישכיל בדברים יותר בקרותו אותו בביתו'. וכן הוא בספר המנהגים: 'כדי שיתן לבו ודעתו לקריאת התורה'. וכ"כ שו"ת בעלי התוספות ס"י טו: 'אף על פי ששמע קריאת התורה מפי הקוראים, חייב להשלים פרשיותיו בביתו, כדי שיתן לבו ודעתו לקריאת התורה'. וכ"כ השל"ה בשבת פרק גר מצוה אות יז: 'וכשקורא שנים מקרא ואחד תרגום, ישים לבו ועיניו להתבונן במה שקורא. הן במצות התורה, הן במדות, הן בדרכי מוסר, הן בכל תועלת אשר יוכל להוציא מכל ענין וענין. ויקרא, כדי ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים'. לטעם זה, אפשר יהא לקרוא שמו"ת אף לאחר הקריאה, והעיקר שיתבונן בפרשה שקורא. להבנה זו יש טעם רב בדברי הכלבו בס"י לו שהביא: 'כתב ה"ר מאיר מי שלא חזר הסדר... יכול לחזרה בשבת עד יום ארבע ואינו קרוי עבר זמנו'. שכן יש להתבונן בפרשה סביב קריאתה. וכן עולה מדברי רבינו יונה בברכות כדף ד: מדפי הרי"ף: 'כלומר שקודם שיקראו הצבור הפרשה בבית הכנסת יקרא אותה בביתו בין בשבת עצמו בבקר בין בכל אותו שבוע אבל אין לו להקדים משבוע

בספר העיתים בס"י קעד מבואר, שהיה נהוג לקרוא שמו"ת בכינופיא ובעשרה: 'ואמר מר רב מתתיה כיון שמשלמין פרשיותיהן בעשרה אומר יתגדל ויתקדש... ואמר נמי מותר להשלים פרשיותיו בפחות מעשרה, דלא בעינן עשרה אלא לדבר שבקדושה'. הרי שנחלקו אם דין זה נאמר כדבר שבקדושה.

שנים מקרא -

לימוד, או להתכונן לקריאה, או כהכנה לשבת במעשה רב אות טז כתב שצריך לדקדק היטיב בקריאת שמו"ת. וכן הוא במגיד משרים ס"י טו הובא בכף החיים בס"י רפה סק"ד, שאמר לו המגיד: 'זה טוב בעיניך שאתה קורא שנים מקרא ואחד תרגום ברהיטא, כחותה על הגחלים לפרוק עול מעליך... אבל צריך לקרות הפרשה בנחת, ולהרגיש בדקדוקיה, ולתרץ אותם, ומה שלא תוכל לתרץ, עיין במפרשים'. ובספר העיתים בס"י קעד כתב שקריאת שמו"ת עדיפה מלימוד בתלמודו: 'ותלמיד חכם אף על פי שחשקה [נפשו] לשנות בתלמודו בשבת ישלים פרשיותיו עם הצבור'. אך לא התבאר מה טעם חיוב קריאה זו, כפי שכתב הערוך השולחן בס"י רפה סעי' ב: 'לא נודע לנו טעמו של דבר'. ומצאנו, כמה טעמים ביסוד חיוב זה.

א. בתרומת דשן בס"י כג כתב משמיה דרבינו שמחה, שהסיק מהדין שניתן להשלים את השמו"ת עד שמיני עצרת שבו משלימים הצבור את הקריאה: 'משמע דעיקר חיוב דאצריכו רבנן להשלים פרשיות עם הצבור, היינו כדי שכל אחד מישראל יקרא לעצמו כל התורה מראש ועד סוף בכל שנה, כמו שעושין הצבור. מש"ה צריך לסיים ממש

'עטרות ודיבון' הגם שלא מוסיף דבר בהבנת הפסוק.

ד. בשער הציון סי' קלט סק"ב כתב: 'ועל כן טוב שבערב שבת יקרא השנים מקרא ואחד תרגום, פן יקראוהו למחר לעלות לתורה'. לטעם זה עולה כמין חומר, ששכר מצוה זו הינה שמאריכים ימיו ושנותיו. שכן, הלכה פסוקה היא בשו"ע בריש סי' קלט שאם לא סידר לעצמו את הקריאה, לא יעלה לתורה, והמשנ"ב שם סק"א חידד שינהג כן ולא יעלה לקרוא אם לא סידר אף שנאמר על כך שזהו מהדברים שמקצרים ימיו של אדם, שנותנין לו ס"ת לקרות ואינו קורא. אמור מעתה, ששפיר נאמר ששכרו של הקורא שמו"ת שמאריכים ימיו ושנותיו, כיון שיוכל לעלות לתורה ולהנצל מהעונש הכרוך במי שלא יכול לעלות. ומובן מדוע בעי לקרוא ג' פעמים, כדין מי שצריך לקרוא בציבור. ולטעם זה יש להקפיד ולקרוא שמו"ת לפי הקריאה בבית הכנסת, וכן חייב לקרוא שמו"ת גם לפני יו"ט. ואתי שפיר שכתב רבנו יונה בספר היראה שיקרא את הפסוקים בניגון, הגם שטעמו הוא, שכל הקורא פסוק בלא זמרה, תורה חוגרת שק על כך.

ה. הערוך השולחן בס"י רפה סוסק"ב הביא משמיה דהראב"ן שטעם תקנת קריאת שמו"ת: 'יא כנגד שנים הקורין ואחד המתרגם'.

ו. גדר ייחודי למקרא שמו"ת נזכר בראב"ן בס"י פח שחייב זה נאמר רק למי שלא זוכה לשמוע קריאת התורה בציבור: 'נ"ל דביחיד הדר בכרך מיירי שאין לו עשרה לקרות בתורה, שצריך לכיון השעה שקורין הציבור

זה לשני שבועות או לשלשה. ויש בני אדם שנוהגי' לקרות מעט בכל יום ויום מהשבוע ומסיימין בשבת'.

גם בסדר היום שנים מקרא, עמו"ג כתב טעם זה: 'ויעסוק בענין פירוש הפרשה של השבוע במדרש רבא וספרא וספרי ובמכילתא או לפחות פירש"י ז"ל כל אחד כפי ערכו והשגתו, בענין שיבין הפרשה כשיקרא אותה החזן והוא שומע, ולא יהיה שמיעה בלא הבנה'. כלומר, מטרת קריאת השמו"ת, להכין עצמו לקריאה שישמע בציבור, ויבין את שקוראים, ואזי יש לקרוא שמו"ת לפני התפילה והקריאה. ולהכי כתב שם שלא נכון לקרוא את כל הקריאה ואחר כך את כל התרגום, שכן אז מאבד את האפשרות להבין את הקריאה על בוריה. והצריך לכתחילה לקרוא התרגום מיד אחרי קריאת הפסוק פעמיים. אולם העיר, מכך שיש לקרוא ג' פעמים פסוק שאין בו תרגום וכן לקרוא תרגום שאינו מוסיף דבר על פסוק מובן מתחילתו כ'עטרות ודיבון', עולה, שישנו טעם נוסף לקריאת השמו"ת מעבר לצורך להבין את שישמע.

ג. בשיירי כנסת הגדולה בהגהות בטור בס"י רפה הביא משמיה דספר מטה משה: 'שמעתי, הטעם כנגד התורה שניתנה ג"פ, בסיני ובאהל מועד ומשנה תורה... ולטעמו לא יתיישב, למה אין קורין ג' פעמים מקרא... ואפשר דכיון דהתכלית הוא כדי שיבין מה שקורא, תקנו שיקרא אחד תרגום כדי שיבין. הרי שיש לקרוא שמו"ת בכדי שיקרא שלוש פעמים את המקרא, כפי נעשה בסיני. ושפיר מובן מדוע נדרש לקרוא גם התרגום על פסוק

א. ניתן להתחיל בשבת במנחה: הדרכי משה בס' רפה סק"א הביא מדברי המרדכי: 'דאף משעה שהתחילו לקרות הפרשה במנחה בשבת, וכן הוא בהגהות מיימוניות'. אולם הביא שדעת הכל בו בס' לו משמיה דהרי"ף דלא יצא אז: 'וכתב הר"ף ז"ל... בעינא שישלים פרשיותיו ולא אקרי עם הצבור לאחר השבת... ומטעם זה אפילו אם חזר הפרשה מאחד בשבת יצא, דשפיר מקרי עם הצבור, שכבר התחילו הפרשה בשבת במנחה. ודוקא מיום אחד ואילך, אבל בשבת במנחה, אפילו אחרי שקראו הפרשה בצבור לא יצא, כיון שבאותו היום קראו הפרשה שעברה כך נראה לר"ף ז"ל'. ברם המשנ"ב בס' רפה סק"י סבר כן, ואף משבת לאחר מנחה אפשר להתחיל.

ב. ניתן להתחיל מיום ראשון כל השבוע כולל שבת עד מנחה, ועדיף קודם סעודת שבת: הטור בס' רפה כתב: 'וכל השבוע, מיום ראשון ואילך חשיב עם הציבור, כיון שמתחילין הפרשה ביום שבת במנחה'. וכ"כ השו"ע שם, ומיום ראשון אפשר להתחיל בכך ועד סוף השבת. אולם כתבו הטו"ע: 'מצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת, ואם לא... ישלים אחר אכילה קודם המנחה, אבל משם ואילך כיון שמתחילין אחרת עבר זמנה של זאת'.

ג. לקרוא בערב שבת: המגיד משרים כתב שהמגיד אמר לרבי יוסף קארו: 'ולא יחסר פרשת שבוע שנים מקרא ואחד תרגום בכל שישי ושישי'. הרי שהקפיד על קריאת שמו"ת ביום שישי בדרוקא. המשנ"ב בס' רפה סק"ב הביא כן מכמה אחרונים. וכן הוא בספר

בפרשה בבהכ"נ, ויקרא גם הוא ביחיד שנים מקרא כנגד שנים הקורין בב"ה ואחד תרגום כנגד המתרגם בב"ה'. ודייק כן מנוסח הגמ': 'לימא לעולם יקרא אדם הפרשה בשבת שנים מקרא וכו', עם הציבור למה לי, אלא ודאי עם הציבור ממש כדפרישית. ועוד שנים מקרא וכו' למה לי, הלא ישמעו בב"ה ויצאו ידי חובתן'. אך למעשה לא הורה אחרת מהידוע והנהוג: 'ואעפ"כ מנהגינו מנהג גמור, דזימנין דלא מצי מכוין דעתיה בב"ה לכל הפרשה ויצא בקריאה שקרא כבר'. כלומר, יש תועלת בקריאת השמו"ת במצב שלא כיון לשמוע את הקריאה. הרי שנועד חיוב קריאת השמו"ת כתחליף לקריאה, ולא כתוספת לקריאת התורה. וכבר תמה עליו הגהות מיימוניות הלכות תפילה פרק יג הלכה כה שהעמיד את מנהגו של רב כיבי בר אביי רק למצב שאינו קורא בציבור, וברור שהבין שחובת הקריאה היא אישית, ולא תלויה באם שמע את הקריאה בציבור.

בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' ריג הסתפק אם חלף שבוע ולא קרא עדיין שמו"ת, אם יקדים לקרוא את שמו"ת של שבת קודמת או שבת הנוכחית. והאור זרוע שבת סי' מה כתב שיקדים את הקריאה של שבת שעברה, כעין דין הרמ"א בס' קלה סעי' ב שאם ציבור התבטל מקריאת הפרשה, ישלימו לשבת אחרת ויקדימו את הקריאה של השבת הקודמת תחילה. ויל"ע במאי פליגי.

אימתי זמן קריאת שנים מקרא ואחד תרגום נאמרו שבע שיטות אימתי זמן קריאת שמו"ת, ובגדר הנאמר: 'ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור'.

ה. לקרוא בשבת עצמה, קודם התפילה: האור זרוע בהל' שבת סי' מב כתב דנוהגים להשלימה קודם כניסה לבית הכנסת שחרית בשבת, הובא בדרי"מ שם סק"ב. וכ"כ הכלבו סי' לז: 'בשבת בשחרית נהגו להשכים ולסדר כל אחד סדר השבוע איש בביתו שנים מקרא ואחד תרגום'. וכ"כ בשיבולי הלקט בסי' עה ובמנהיג שבת בסי' ל.

במחזור ויטרי סי' קיז ובסידור רש"י סי' תצג איתא: 'ובשחרית של שבת מסדרין ציבור הפרשה מעניינו של יום שנים מקרא ואחד תרגום'. וכן הוא במחזור ויטרי סי' תעז בהלכות חתן: 'ובשבת שחרית לאחר שהשלים הסדר עם הציבור הולך לבית הכנסת, ושושבינין אחריו¹. וכ"כ הרוקח הלכות שבת סי' נג: 'בשחרית בשבת יקרא הפרשה שנים מקרא

המצוות ואתחנן ושער הכוונות דרושי סדר שבת א שנהג האר"י לאחר התפילה ביום שישי, בהיותו עטור בטלית ותפילין לקרוא שמו"ת מספר תורה כשר שהוציא מהיכל. ובאר שזאת הכוונה שביום השישי והכינו את אשר הביאו, וכן הביא במחזיק ברכה סי' רפה. המג"א שם סק"ו כתב שיתחיל בערב שבת ויסיים בשבת קודם הסעודה.

ד. לקרוא בערב שבת אחר חצות: השל"ה כתב שמצוה מן המובחר לקרותו ביום שישי לאחר חצות בדווקא. וכן העיד היעב"ץ בעמודי שמים שלה. על אביו החכם צבי שאחר חצות טבל והתעטר בטלית ותפילין וקרא שמו"ת מספר תורה. זאת מלבד הערך של מציאת פגם והצריך לתיקון בספר תורה, כפי שכתבו השל"ה בשבת בדף קל: והמנחת יצחק ה"ט סי' יט.

באדם שמתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבהכ"נ, דאיכא למיחש דלמא מיטרד בגירסתיה, ויעבור זמן תפלה וקריאת שמע'. והכא הלא נהגו לקרוא שמו"ת בבית לפני שהלכו לביהכ"נ. [ואין ליישב עפ"י הרמ"א בסי' קיא, א שבשבת אין צריך להסמיך גאולה לתפילה. שכן מקור דין להסמיך הינו מבואר בירושלמי שלמדו מהנא' יענך ה' ביום צרה, וסמיך ליה יהיו לרצון אמרי פי. ושבת הלא אינה עת צרה, וא"צ לסמוך התפילה לק"ש שנאמרת לפני הנץ. ואזי אין מניעה שילמד קודם התפילה, ואף אם ימשך וישכח, הלא אין חיוב להתפלל בשבת מיד בנץ (אומנם המשנ"ב בסי' רפא סק"א הביא שיש לקרוא ק"ש כותיקין גם בשבת). אך בלקט יושר איתא: 'אין עושין שום מצוה קודם התפלה... כי התפלה היא במקום התמיד, והתמיד היה לעולם בתחלה'. ולפי"ז אף בשבת אסור ללמוד קודם התפילה]. אומנם כבר מצאנו שלימדו חכמים לפני התפילה (בציבור ולא

¹ מקורות אלו של רש"י טעונים תלמוד. שכן רש"י סבר שאין ללמוד לפני התפילה. כן מבואר ברש"י בברכות בדף ה: בד"ה 'סמוך למטתי' בביאור טעמי אבא בנימין מדוע האריך ימים: 'כל ימי נזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי, עד שאקרא קריאת שמע ואתפלל'. וכ"כ התוס' בברכות שם: 'ורש"י פירש אפילו ללמוד שאסור ללמוד קודם תפלה. ולא ידעתי מנא ליה'. האדר"ת בעובר אורח אות נג הקשה מהגמ' בחולין בדף קלג. שאביי נטל מתנות כהונה רק במעלי דיוה"כ, בכדי להראות שהוא כהן. והקשתה הגמ', שיכל להראות שהוא כהן בכך שישא כפיו. ותירצה הגמ' שהיה טרוד בלימוד עם התלמידים. והקשה האדר"ת מרש"י במעשה אבא בנימין, הכיצד למד אביי עם תלמידים קודם התפילה.

הרא"ש מסכת ברכות פרק א סי' ז באר בדעת רש"י שאסר לימוד קודם התפילה: 'ואפשר דמיירי

כתב את המנהג הרצוי: 'אבל מה שראוי לעשות האידנא, ומנהג מעולה ושנהגו בו בעיירות ובכפרים שיש בהם חכמה, להשכים לבתי כנסיות לדברי שירות ולפסוקי דזימרא, ולהאריך בהן לפי הצורך, כדי לקרות ק"ש בעונתה, ולהתפלל נמי תפילה בעונתה... ויושבין הצבור כולן ומסדרין פרשה דענינא דיומא שנים מקרא ואחד תרגום... לאלתר מוציאין ס"ת ממקומו, ועומדין מפניו, וקורין ומתרגמין'. בלשון זו כתב בספר האורה ח"א אות נו את הנהוג: 'משכימין לבתי כנסיות לדברי שירות ולפסוקי דזמרה, ולהאריך בהם כפי הצורך, כדי לקרות קריאת שמע בעונתה, ומתפלל תפילה בעונתה, ויורד שליח צבור לפני התיבה וענו קדישתא, ומשלים תפילת יוצר וברכת כהנים, ומפטירין בקדיש עד עושה שלום, ויושבין הציבור כולן ומסדרין את הפרשה דענינא דיומא, שנים מקרא ואחד תרגום... ואית בעי למיעסק בתנויי, ואית נמי מוציאין ספר תורה... ומפטירין, ומשלימין תפילת מוסף'.

אפשר שאף רש"י במגילה ב"ב כג. נהג כן, שכן כתב בד"ה 'ובשבת ממהרין לבא' לגבי ההשכמה לבוא לבית הכנסת בשבת: 'שכבר תיקנו הכל מערב שבת, ויפה למהר ביאתן לקרות שמע כוותיקין'. אולם האור זרוע ח"ב הלכות ערב שבת סי' כג"ג כ"ג רש"י שלא קאי שיש למהר לתפילת השחר, אלא לתפילת ערב שבת: 'בשבת

ואחד תרגום'. והראב"ן בשו"ת סי' פח הביא שכך היה נהוג.

בספר העיתים בסי' קעד התנגד למנהג זה, וקרא תגר על כך שלא משכימים מיד להתפלל: 'ונהגו השתא נמי באתרין בשבתות וימים טובים, שמשכימין ישראל כשעומדין משנתן... ומשלים כל אחד ואחד בביתו פרשיותיו עם הצבור, שנים מקרא ואחד תרגום, ואח"כ הולכין לבתי כנסיות ומסדרין תפילתן... והאי מנהגא נמי לאו שפיר למיעבד הכי, ומי שיש יכולת בידו למנוע את ישראל ולהחזירן למנהג יפה שכרו שמור לפני המקום, כי מנהג זה יש בו קצת איסורא, כי כשמשכימין כל אחד ואחד מישראל משנתו יש לו לפנות ולרחוץ ולתקן עצמו ולרוץ לביהכנ"ס ולהתפלל ק"ש ותפילה עם דמדומי חמה, אבל כשמתעכב כל אחד ואחד בביתו, להסדיר הפרשיות, מתאחרין הרבה עד שעובר זמן ק"ש ותפילה בעונתה, ופעמים שמתעכבין הרבה בימים טובים עד שתי שעות. ומי שנהג מנהג זה אפשר שהיה משכים טובא בעמוד השחר, ומשלים פרשיותיו ומשכים לתפילתו. ואפ"ה שפיר דמי להשכים לביכנ"ס ולהשלים הפרשיות בצבור'. ועל כן דחה את המנהג שהיה רווח לקרוא שמו"ת, לפני התפילה.

ו. לקרוא בשבת עצמה, לאחר שחרית, לפני קריאת התורה: העיתים שם בהמשך דבריו

צריך לברך - שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה, גמרא היינו סברת טעמי משנה, ותירוצי משניות הסותרות זו את זו...'. הרי שלמדו וקיימו שיעור טרום התפילה.

ביחיד), כדאיתא בכרכות ב"ב יא:: 'דאמר רב חיאי בר אשי: זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב, הוה מקדים וקא משי ידיה וברייך, ומתני לן פרקין'. ורש"י בד"ה 'אף לגמרא'

בהלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יג הכ"ה לפני תפילת המוסף, וכן נהגו הטור והשו"ע שקבעו הלכה זו בס"י רפה קודם תפילת מוסף, שכן זמן קריאת השמו"ת הינו מיד לאחר קריאת התורה, לפני תפילת המוסף.

הב"ח הבין מהטור שבערב שבת נמי הוי מצוה מן המובחר, והשיג עליו: 'אבל במרדכי... משמע דבערב שבת וכל שכן מקודם אינו מצוה מן המובחר, אלא דוקא בשבת בבוקר וקודם אכילה, דבאותה שעה משלימין הציבור ומצוה מן המובחר להשלים עם הציבור דוקא, לא מלפניו ולא מלאחריו'. הרי שסבר שיש להשלים דווקא בשבת בבוקר לפני סעודת היום.

ממהרין לבוא. מפני עונג שבת. ע"כ רש"י. הלכך צריכין בע"ש למהר לבוא לביהכ"נ, ומתפללים תפלת מנחה'. ואפשר שהמנהג לקרוא שמו"ת בהשכמה, גרם לאו"ז לגרוס כן ברש"י.

ז. לקרוא בשבת קודם שיאכל סעודתו: במסכת סופרים פרק יח ה"ו איתא: 'ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ולתינוקות, כל סדר וסדר, ונביא של שבת, לאחר קריאת התורה, וזו היא שאמרו, בשבת מקדימין לבא, כדי לקרות קריאת שמע כוותיקין עם הנץ החמה, ומאחרין לצאת, כדי שישמעו פירוש של הסדר'. הרי שקראו שמו"ת מיד לאחר תפילת שחרית. יש להטעים, שמהאי טעמא קבע הרמב"ם לכתוב הלכה זו של שנים מקרא,

רץ בערב שבת והזיק

מפני שהוא ברשות. מאי לאו משום רשות בית דין. לא, משום רשות מצוה), ואז יש לדון אילו מצוות כלולות בכלל היתר זה, ומאיזה שעה הותר לרוץ למצווה. או שמא היתר זה אינו משום מצוות השבת הקריבה, אלא זהו זמן שהכל ממהרים בו ורצים, והרץ אינו משונה ועל כן פטור, ואז יש לדון ממתאי הוגדר זמן זה שהותרה הריצה, ויתכן ואף אם רץ לדבר רשות מותר בזמן זה בדווקא.

הרא"ש בבב"ק פ"ג ס"י יא כתב שטעם הפטור מנזקיו: 'שרץ ברשות למהר לטרוח ולהכין לכבוד שבת'. נראה שהצורך להכין צורכי שבת הינו סיבת פטורו. וכן נראה מהרמ"ה בר"ן הכא שרק כשירוע שלצורך שבת רץ פטור. וכן הוא בהגהות מיימוניות בהלכות חובל ומזיק פ"ו ס"י ג ובמרדכי בב"ק רמז לט:

יסוד הפטור מנזיקין כשרץ בערב שבת -

רץ ברשות, או מכבוד השבת

הגמ' בב"ק ב"ף לב. דנה בדין הרץ ברשות הרבים אם הינו משונה בכך, וחייב על שהזיק בריצתו. והביאה את דעת איסי בן יהודה שהרץ חייב, מפני שהוא משונה. אולם כולם מודים שהרץ בערב שבת בין השמשות פטור (לרש"י בב"ק מה: פטור רק אם הוזקו בו, אך אם הוא הזיק חייב. והרמב"ם בהלכות חובל ומזיק פ"ו סבר שאף הזיק בידים פטור אם נעשה שלא בכונת הזיק), מפני שרץ ברשות (נציין, שלחנועה ברכב ישנם עוד כמה כללים ומחוייבויות, החלים גם בער"ש).

יסוד פטור זה שפטור בריצתו בערב שבת, טעון ביאור. האם הינו משום היותו רץ לדבר מצווה התירו לו להזיק (בדומה לדברי הגמ' שם ב"ף ל: 'רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור,

כדי קיום מצוה, פטור כנר חנוכה, ובלבד שעסוק במצוה בלבד. ושפיר יש לבחון מה היה יעד ותכלית הריצה.

ברם הסמ"ע שם ס"ק יא הוכיח שדעת הרמב"ם שמיירי היתר זה אף לרץ לצורך עסקיו, במילי דחול לסיימם קודם השבת: 'כדי שלא תכנס השבת והוא אינו פנוי'. וכן באר התוס' יו"ט והפרישה בדעת הרמב"ם שבשל הדוחק בזמן זה נהגו לרוץ, אף לצורך חול. ואפשר שגם לצורך זה הוי מחמת השבת, שכן רוצה לסיים קודם שיקדש היום, ולא כשרץ לצורך חול כשלא דחוף לסיימו קודם הערב יום.

יש לעיין אם הפטור הוא דווקא בבין השמשות או כל זמן שראוי להכין צורכי שבת; האור זרוע ח"ג ס"ו קכד והגהות אשרי בב"ק שם נקטו: 'דלאו דוקא בין השמשות, אלא משעה שמתחילין לתקן צרכי שבת לאפות ולבשל ולצלוחת הרי הוא ברשות, דהיינו מחצי היום ולמעלה, שמתחיל היום להעריב'. וראה במג"א בס"ר סק"א שמתחילת השבוע ראוי להכין צורכי שבת, ואכן סבר היש"ש בב"ק פ"ג ס"ו כג שאם ידוע שרץ לצורך השבת, אף מתחילת השבוע מותר. וכשאמר שפטור בבין השמשות, הכוונה אפילו בבין השמשות, שכבר הכין כל מלאכתו, אם רץ לכבוד השבת, פטור. ומחצות היום סבר האו"ז שבסתמא אזלינן בתר הרוב שרץ לכבוד השבת, וקודם לכן, צריך לברר לנו שלכבוד השבת רץ ופטור. לשיטתו אלו, חל הפטור אף שאינו דחוק בזמן, שכן זריזין מקדימין למצוות ומחוייב לרוץ להכנות השבת.

'ודוקא אותה מצוה דבין השמשות, דאין לו שהות. אבל לשאר מצוות כגון לרוץ לבהמ"ד או לבהכ"נ, דיש לו פנאי אם הזיק חייב'. וכן הבין החוות יאיר בס"י הו המובא בפתחי תשובה בס"י שעה סק"ד שהרץ ומיהר לקידוש לבנה והזיק, חייב.

ביסוד החילוק בין המצוות באר בשו"ת עונג יום טוב בס"י ט שדוקא שעצם הריצה הינה מצווה אזי פטור, ולכן רק אם היזק בעת שמקיים מצווה בריצתו בערב שבת כדברי רש"י בב"ק ב"דף לב: 'כאדם המקבל פני מלך', חל פטור זה: 'אבל רץ למצוה אחרת כמו לקיים מצוות לולב או מצוה והיזיק, חייב. דהתם אין העצם הריצה המצוה אעפ"י שהוא היה צריך לרוץ לקיים המצוה שבאופן אחר לא היה יכול להשיגו, אעפ"כ לא מיקרי ריצה מצוה'. וממשיך ומדגיש שדווקא בעת קיום המצווה פטור: 'וה"נ גבי ק"ש אם היזק בהטייתו את חבירו או ממונו פטור לב"ש, שמצוה להטות, ולב"ה חייב שאין מצוה להטות'. מבואר להדיא שהבין שקיום המצווה הינו סיבת הפטור מנזקיו (אלא דלעונג יו"ט דווקא בבין השמשות הוא מצווה, ולאוי"ז אף מחצות הותר, כפי שיובא לקמן).

כן יש ללמוד מדברי הרמ"א בס"י שעה סעי' ה שסבר שפטור זה חל רק משום הכנות צורכי השבת, כפי שבאר הגר"א שם ס"ק כב, ובסתמא מניחים שלמען כן רץ ופטור: 'ודוקא בסתם, דתלינן דרץ לצורך שבת. אבל אם ידוע שאינו רץ אלא לשאר חפציו, ולא שייכא ביה צורך שבת, חייב כמו בחול', וכן סבר התוס' יו"ט שם משנה ו. את שיטתם ניתן לנמק שהמזיק תוך

עצמו, או שאף על הרץ מוטל חיוב להזהר; לסמ"ע בדעת הרמב"ם כיון שהכל צריכין להזהר מהרצים בבין השמשות, על הניזק להרחיק עצמו ויהא מותר אף לרוץ לצרכיו בזמן זה, ואפילו במילי הרשות. כלומר, הפטור אינו מחמת המצווה, אלא כל שהריצה משרתת ומועילה לשבת פטרוהו, ועל הניזק להזהר מפניהם. אולם לפוסקים שרק הרץ לצורכי שבת פטור מנזקיו, יש לבאר, כי רק הרץ לצורכי השבת נחשב ברשות, ועל ניזק היה להזהר מפניו, אך הרץ לצרכיו חייב אף שהניזק לא נזהר מפניו אלו שרצים ברשות, שכן הרץ הוא משנה מהרגילות והוא נחשב כמהלך שלא ברשות, וחייב על נזקיו.

ואכתי צ"ב דעת היש"ש, כיצד ידוע המהלכים ברחוב, כי רץ מתחילת השבוע לצורך השבת. הרי שרק משום שריצה זו הינה מצווה, פטרוהו מנזקיו. נמצא שהעושה מצווה בריצתו הינו פטור מנזקין, אף שהמהלך ברחוב לא ידע שעליו להזהר (ואם טעם הפטור היה משום שעסוק במצוה, אזי לא היה תלוי בהירות האנשים).

הסבר שונה מצוי בשטמ"ק בב"ק שם בשם ר' יונתן, כי בתחילה סברה הגמ' כי בערב שבת טרודים בהכנות השבת ועל כן יש רשות לרוץ, והקשתה הגמ' שאמרו שההיתר הינו אפילו בבין השמשות: 'ובין השמשות אין דרך בן ברית להיות עוסק בצרכי שבת, שכל ישראל זריזין הן במצוות אם כן מאי ברשות איכא. ומשני שיוצא מעוטף לקראת שבת מלכתא ואומר, בואי כלה בואי כלה'. לביאור זה נראה כי דווקא משום הצורך להכין צורכי

ותמה על כך הביאווה"ל בס"י ר"ת שכן הטור והב"י בס"י ר"ת הביאו דין הגמ' בשבת ב"ק ק"ז: והתנחומא והשיבולי הלקט שישכים אדם לצורכי שבת. וא"כ מתחילת היום מחוייב להכין צורכי שבת, ויש לפטור את הרץ מתחילת היום. והוכיח משו"ע בס"י צ"ס ע"י יב שיש לרוץ לכל דבר מצווה. ויישב הביאווה"ל: 'דנהי דיש מצוה בהריצה, לא פטרוהו מההיזק כ"א לפנות ערב, שהזמן דחוק ואין לו פנאי לעיין ולשמור א"ע בעת הריצה שלא יזיק'. כלומר, אמנם חייב לרוץ לכל מצווה, אך בלבד שיוזהר במרוצתו, ולא פטור בשל ריצה זו על שהזיק. ופטור המזיק בריצתו לא נאמר אלא משום שאין לו פנאי. ובכך מקשה על הגה' אשרי, שמה בכך שמתחילין בהכנות לשבת מחצות היום, לא נפטר המזיק אלא בשל דוחק הזמן.

ואכתי יש להקשות, אמנם הרץ נוהג ברשות, אך כיצד הניזק ידע להשמר מפני הרץ לדבר מצווה ולכבוד השבת.

יש לבאר שפטור זה של הרץ בערב שבת, אינו מחמת המצווה וכבוד השבת, אלא כשם שבאר הרי"ף בריש ב"ק שפטור על נזק שן ורגל משום שכן דרך בהמתו לילך ברה"ר וחייב ניזק לשמור עצמו מנזק, כן בערב שבת על הכל לדעת שממהרים בזמן זה, וצריכים לשמור עצמם מהרצים. כן מצאנו בנתיה"מ בס"י קנה ס"ק יח בנזקי שכנים, שעל ניזק להרחיק עצמו כשנוהג השכן בדרך שימוש רגילה. וכן באר הרמ"א כי בסתמא תולין שרץ לצורך השבת, ועל כן על הניזק להרחיק עצמו. ונחלקו הפוסקים אם מחמת הרצים ברשות, מוטל על הניזק להרחיק

לרחוק... בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך'. וכפי שבאר בשו"ת עונג יום טוב בס"ט שפטרו דוקא כשעצם הריצה הינה מצווה. וזהו טעם הפטור ברמב"ם בהלכות חובל ומזיק פ"ו ה"ט: 'ואם היה ערב שבת בין השמשות פטור, מפני שהוא רץ ברשות כדי שלא תכנס השבת והוא אינו פנוי'. הרי שהציאה לקראת השבת, זהו מדיני כבוד השבת, ולהכי מותר לרוץ, ודווקא בבין השמשות. וראה בראבי"ה בס"קצז שכלל דין זה שרץ בערב שבת בין השמשות בכלל דיני כבוד השבת.

שבת התירו לרוץ, ואז הקשו שמכך שפטרו אף בבין השמשות מבואר שלא משום צורכי הסעודה הוא, שכן ישראל זריזין להקדים הכנתן קודם זמן זה, ומשום סיבה אחרת הותרה הריצה בעת זו, שרצים לקראת השבת. אמור מעתה, כי הותרה הריצה בשל השבת הקריבה, או בכדי להכין סעודתו או בעת קבלת השבת כשרץ לקבלת שבת המלכה וטרוד במרוצתו.

הגרי"ז סולאבצ'יק בפרשת יתרו סי' קב הראה מדין זה שזהו חלק מכבוד השבת, בהמשך לדברי הרמב"ם בהלכות שבת פ"ל ה"ב: 'איזהו כבוד, זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם

